

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie

NEFORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ O ŽELEZNICI

INFORMAL EDUCATION ABOUT RAILWAY

Magisterská diplomová práce

Bc. Miroslava Černochová

Vedoucí diplomové práce: doc. Mgr. Miroslav Dopita Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne:

Děkuji vedoucímu mé práce doc. Mgr. Miroslavu Dopitovi Ph.D. za nezměrnou trpělivost a cenné zkušenosti, díky nimž jsem mohla tuto práci dokončit.

OBSAH

ÚVOD.....	5
1 NEFORMÁLNÍ (ZÁJMOVÉ) VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH	7
1.1 Celoživotní vzdělávání a vzdělávání dospělých	8
1.2 Zájmové vzdělávání dospělých	14
1.3 Typy zájmového vzdělávání dospělých	16
1.4 Cíle, funkce, metody a formy zájmového vzdělávání dospělých..	20
2 MUZEOLOGIE A MUZEJNÍ EDUKACE	26
2.1 Muzejní edukace	27
2.2 Komponenty muzejní edukace	29
3 ŽELEZNICE A VZDĚLÁVÁNÍ	34
3.1 Vzdělávání zaměřené na železnici	34
3.2 Zájmové vzdělávací aktivity s železniční tematikou	35
4 ŽELEZNIČNÍ MUZEUM MORA VSKOSLEZSKÉ	41
4.1 Charakteristika případu	42
4.2 Stanovení cíle výzkumu a výzkumné otázky	45
4.3 Kritéria pro interpretaci dat a kontrolu.....	46
4.4 Analýza a interpretace dat k výzkumným otázkám	47
4.4.1 Realizované muzejně-edukační aktivity muzea.....	47
4.4.2 Zaměření muzejní edukace na konkrétní cílové skupiny.....	51
4.4.3 Obsahové zaměření a metody edukačních aktivit muzea	52
4.4.4 Plánování edukačních aktivit	54
4.4.5 Kvalifikace pracovníků pro edukační aktivity	55
4.5 Shrnutí výsledků případové studie	57
4.6 Doporučení a návrhy úprav pro ŽMMS.....	61
ZÁVĚR	66
ANOTACE	68
SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ.....	70
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	75
SEZNAM PŘÍLOH.....	76

ÚVOD

Funkce neformálního, konkrétně s ohledem na cíl práce zájmového vzdělávání, je v české společnosti v současnosti i přes znatelný posun stále spíše okrajová a není jí obecně přisuzován větší význam. Ve srovnatelné pozici je v obecném povědomí také obor mého profesního působení, železnice. Odborníci působící ve zmíněných oborech vzdělávání (Šerák, 2009) a dopravy (Bílá kniha dopravní politiky) tyto názory většinové populace nesdílejí, a to mě inspirovalo ke zpracování práce zaměřené na téma neformálního vzdělávání dospělých o železnici.

Práce se zaměřuje na charakteristiku neformálního (zájmového) vzdělávání dospělých a analýzu vybrané organizace realizující neformální (zájmové) vzdělávání orientované na téma železnice s cílem popsat její edukační potenciál.

V prvních kapitolách se práce zabývá celoživotním vzděláváním jako rámcem, jehož součástí je i zájmové vzdělávání dospělých, které je dále rozděleno na jednotlivé typy. Pozornost je rovněž věnována cílům, funkcím, metodám, formám a didaktickým prostředkům zájmového vzdělávání. Druhá kapitola se soustřeďuje na oblast muzejní edukace jako jednoho ze zacílení zájmového vzdělávání a specifikuje komponenty muzejní edukace. Třetí kapitola pokračuje stručným popisem „železničního vzdělávání“ a kategorizací hlavních směrů zájmových aktivit s železniční tematikou. Pro identifikaci vzdělávacího potenciálu neformálního vzdělávání o železnici bylo jako objekt výzkumu zvoleno Železniční muzeum moravskoslezské a metoda případové studie zaměřená na popis využití vlastního muzejně edukačního potenciálu s následným hodnocením. Na základě tohoto hodnocení jsou pak navrženy kroky vedoucí k prohloubení edukačních aktivit.

Protože finální přínos jakékoliv neformální vzdělávací aktivity je do značné míry ovlivněn právě mírou využití vlastního edukačního potenciálu, je nutné věnovat této oblasti patřičnou pozornost již ve fázi plánování. S tím

úzce souvisí odborné schopnosti pracovníků, kteří se touto činností v rámci konkrétního vzdělávacího projektu zabývají. Pokud chce být vzdělávací instituce nebo organizace úspěšná, musí tyto skutečnosti při své činnosti zohlednit.

1 NEFORMÁLNÍ (ZÁJMOVÉ) VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH

Tématem práce je neformální zájmové vzdělávání o železnici. Pojem vzdělávání zasahuje do mnoha oblastí lidské činnosti a nějakým způsobem se dotýká života většiny z nás. Obecně lze tvrdit, že vzdělávání je záměrné zvyšování úrovně znalostí, schopností, množství informací, návyků nebo modelů chování, které souvisejí s libovolným konkrétním tématem. Kde však vzniká prvotní impuls ke vzdělávání? V Pedagogickém slovníku je vzdělávání vymezeno jako součást kognitivního vybavení osobnosti, společensky organizovaná činnost, případně systém vzdělávacích institucí, a v neposlední řadě určitý stav vzdělanosti dosažený ve společnosti (Průcha, Walterová, Mareš, 1995). Mužík (2004) v souvislosti s prvním vymezením vychází z myšlenky, že potřeba poznání je jednou z hlavních lidských potřeb. Na jejím základě člověk již od dětství získává bohatou a mnohostrannou strukturu informací a vědomostí. Tyto vědomosti jsou pak nástrojem nebo prostředkem řešení nejrůznějších problémů, s nimiž se v životě setkává. Úroveň získaných vědomostí prakticky představuje úroveň dosaženého vzdělání. Pro formální vymezení pojmu vzdělání mu Milan Beneš (2002) přisuzuje následující tři atributy:

- vzdělání je vyjádřením určité kvality,
- vzdělání označuje nějakou hodnotu samo o sobě,
- vzděláním se nutně označuje něco obecného, něco, co mohou alespoň potenciálně sdílet všichni (bez ohledu na úroveň dosaženého vzdělání, sociální příslušnost, světový názor atd.).

V souvislosti se třetím bodem je zmiňován pojem seberealizace, který začal být chápán jako cíl rozvoje člověka od začátku druhé poloviny 19. století. Do té doby měl člověk za úkol realizovat nějakou ideu, nejčastěji náboženskou, měl se podřídit nějaké morální filozofii. Vždy však šlo o něco předem daného od boha, od přírody, etickým kodexem nebo společenskou normou. V moderním pojetí seberealizace člověk nepodléhá vnějším

úkolům, účelům a cílům, ale naopak experimentuje sám se sebou, je to cesta bez předem daného cíle, na které člověk zjistí, co vlastně je.

1.1 Celoživotní vzdělávání a vzdělávání dospělých

Vzdělávání lze chápat jako proces, v němž si prostřednictvím učení člověk osvojuje soustavu poznatků a činností, kterou vnitřním zpracováním – učením – přetváří ve vědomosti, dovednosti a návyky. Odehrává se mezi dvěma činiteli: mezi vzdělavatelem (učitelem, lektorem) a vzdělávaným (žákem, účastníkem). Z pohledu vzdělavatele jde o vyučování, z pohledu vzdělávaného jde o učení. Vyučování je tedy činnost učitele (lektora), který iniciuje, motivuje a usměrňuje učení žáka (účastníka) tak, aby dosáhl žádoucího (cílového) stavu, tj. určité soustavy vědomostí, dovedností a návyků. Učení je pak aktivní činnost žáka (účastníka) spočívající v kvantitativním a kvalitativním nárůstu osvojených poznatků, ale také v přenosu a případné změně hodnot, postojů, zájmů a dalších prvků směřujících k dalšímu rozvoji člověka. Biologickým základem učení je nutnost neustálého přizpůsobování organismu proměnlivému životnímu prostředí pro zachování své existence (Mužík, 2004). S tímto rozdělením koresponduje také Plamínkovo (2014) vymezení pojmů učení a vzdělávání. Pod výraz učení zahrnuje jakékoliv osvojování nového. Vzděláváním pojmenovává „organizované učení“ – tedy záměrné osvojování nového, obvykle spojené s nějakými tematickými cíli a formálními pravidly.

Vzdělávání jako proces zahrnuje mnoho dílčích činností a částí. Je možné jej posuzovat podle různých kritérií nebo hledisek. Podle věku nebo jiných společných rysů vzdělávaných, podle formy realizace, podle délky trvání atd.

Myšlenka, že vzdělávání nemůže být omezeno jen na dobu dětství a mládí, ale provází všechny věkové stupně, se objevuje již v *Pampaedii* Jana Amose Komenského (1992). Jeho cílem není jen rozumová výchova člověka, ale i formování charakteru a kultury jednání, tedy v podstatě

o rozvoj celé osobnosti člověka. Vychází z přesvědčení, že každý člověk by měl být zdokonalován a přiměřeně vzděláván. Komenský klade důraz na smyslové vnímání založené na systematickém, cílevědomém a plánovitém pozorování dané skutečnosti a také na osobní zkušenosti žáků. Dodnes aktuální myšlenkou je kladné podněcování žáků k učení, podpora jejich aktivní účasti v celém průběhu procesu vyučování nebo systematického rozšiřování pramenů poznávání. Za důležitý motivační prvek je považována také cílová hodnota vzdělávání.

Podle Věry Bočkové (2000) lze celoživotní vzdělávání považovat za celek s určitou vnitřní strukturou, který umožňuje získání kvalifikací a kompetencí různými cestami kdykoliv během života. V jeho rámci probíhají rozmanité a četné přechody mezi vzděláváním či učením a zaměstnáním. Tento celek zahrnuje následující kategorie vymezené Philipem H. Coombsem (1985):

- formální vzdělávání
- neformální vzdělávání
- informální vzdělávání (učení)

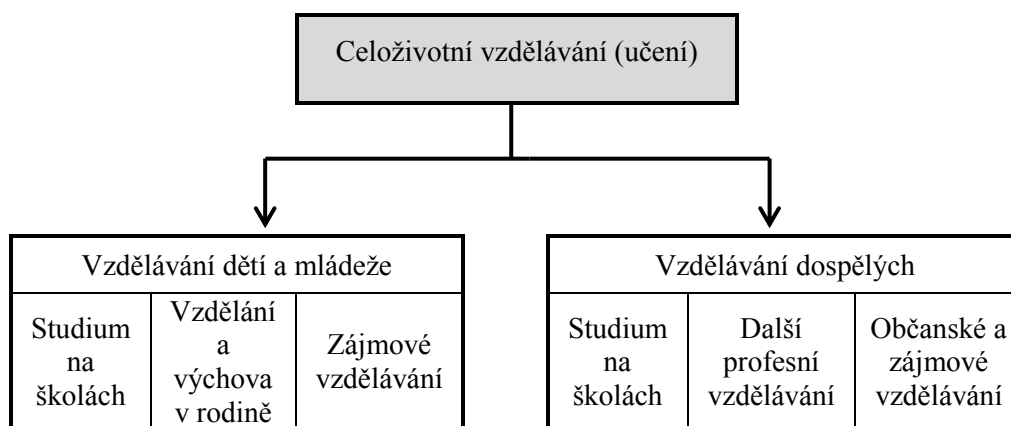
Formální vzdělávání - se realizuje ve vzdělávacích institucích s legislativně vymezenými funkcemi, cíli, obsahem, prostředky a způsoby hodnocení. Typickým příkladem tohoto typu vzdělávání je škola. V rámci formálního vzdělávání jsou zahrnuty různé na sebe navazující stupně a typy vzdělávání. Jsou určeny celé populaci (povinné základní vzdělání) nebo určité skupině populace (středoškolské, vysokoškolské vzdělávání). Absolvování tohoto typu vzdělání bývá zpravidla potvrzeno certifikátem (výuční list, maturitní vysvědčení, vysokoškolský diplom apod.). Výsledkem je dosažení určitého stupně vzdělání.

Neformální vzdělávání - je organizované a systematické vzdělávání realizované mimo formální vzdělávací systém. Zaměřuje se na určité skupiny populace a je organizováno různými institucemi (jako jsou podniky, kulturní zařízení, nadace, kluby atd.). Může zahrnovat programy nebo kurzy

funkční, finanční nebo počítačové gramotnosti pro dospělé, rekvalifikační kurzy, zdravotní výchovu, ekologickou osvětu či kurzy výtvarného zaměření. Absolventi neformální vzdělávací aktivity mohou obdržet certifikát nebo potvrzení o jejich dokončení, ale zatím většinou nejsou takto dosažené kvalifikace a kompetence automaticky všeobecně uznávány a akceptovány zaměstnavateli nebo úřady. Sílí však aktivity vedoucí k zakotvení uznávání takto dosažených kvalifikací a kompetencí do platné legislativy.

Informální vzdělávání či spíše učení - označuje proces získávání vědomostí, osvojování dovedností a postojů z každodenních zkušeností, z prostředí a z kontaktů s jinými lidmi. Probíhá kontinuálně v průběhu celého životního cyklu jedince v rodině, v práci, při cestování, čtení, sledování televize, při návštěvě divadla, kina apod. Na rozdíl od formálního a neformálního vzdělávání je neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované. Také přínos tohoto typu vzdělávání by měl být společensky akceptován. Nemělo by být důležité, jak člověk své kompetence získal. Měly by se ocenit všechny vědomosti a dovednosti, které si člověk osvojil a které je schopen využít ve svém životě a v práci. Uznání tohoto přínosu je ve vlastním zájmu každé společnosti, která se chce úspěšně rozvíjet a těžit ze schopností všech svých příslušníků.

Na základě dlouhodobých zkušeností s různými formami vzdělávání a také s vývojem vzdělávacích potřeb různých skupin společnosti se v průběhu 20. století objevují požadavky na celoživotní vzdělávání, na integraci jednotlivých typů a stupňů vzdělávacího procesu do existujících státních systémů výchovy a vzdělávání. Systém celoživotního vzdělávání zahrnuje všechny fáze rozvoje jedince od dětství až do etapy pozdního postproduktivního věku člověka. Jako celek může být znázorněno takto (Mužík, 2004):

Jak je z uvedeného znázornění patrné, Mužík rozlišuje oblasti vzdělávání dětí a mládeže a vzdělávání dospělých. Každá z těchto kategorií má svá specifika. U vzdělávání dětí převažují institucionalizované a stabilizované vzdělávací aktivity s unifikovanými cíli, obsahy a formami. Používají se tradiční didaktické metody a získané vědomosti jsou zpravidla využívány až s určitým časovým odstupem, a někdy je jejich uplatnění pouze hypotetické. Naproti tomu u dospělých převažují decentralizované a flexibilní metody vzdělávací aktivity. Jejich cíle a formy jsou zpravidla diverzifikovány podle konkrétních vzdělávacích potřeb. Totéž se týká použitých metod. Jsou ovlivněny mimo jiné také skladbou účastníků vzdělávacích aktivit a podmínkami, v nichž jsou realizovány. Zřejmě nejpodstatnějším rozdílovým rysem u vzdělávání dospělých je prakticky okamžité využití získaných dovedností a vědomostí. Právě tento moment je významným motivačním prvkem. Účastníci (žáci) se nejlépe učí, má-li pro ně téma bezprostřední hodnotu, přináší jim okamžitý prospěch (Mužík, 2004).

Ve výše uvedeném znázornění celoživotního vzdělávání - učení, Mužík člení sféru vzdělávání dospělých na následující typy nebo stupně:

- studium na školách
- další profesní vzdělávání
- občanské a zájmové vzdělávání

Studium na školách – je formální vzdělávání na školách, jehož prostřednictvím lze získat určitý druh nebo stupeň vzdělání (od základního přes středoškolské maturitní až po vysokoškolské doktorandské). Úspěšné absolutorium tohoto typu vzdělávání je potvrzeno vydáním uznávaného certifikátu (výuční list, vysvědčení, diplom). Může být realizováno formou prezenčního, kombinovaného nebo distančního studia.

Další profesní vzdělávání – zahrnuje všechny formy profesního a odborného vzdělávání, které dospělý člověk absolvuje v průběhu aktivního pracovního života po skončení odborného vzdělávání a přípravy na povolání ve školním systému. Jeho posláním je další rozvoj schopností, vědomostí a postojů využitelných pro výkon konkrétní profese.

Občanské vzdělávání – vyjadřuje zájem státu na aktivním postoji svých občanů k fungování země a veškerému dění ve společnosti. Zaměřuje se na formování povědomí o právech a povinnostech osob v roli občanů. Akcentuje jejich způsobilost zodpovědně a účinně tyto role naplňovat. Zabývá se širokým spektrem problematik a témat od etiky, estetiky přes ekologii, zdravotní vědu, tělovýchovu až po právo, filozofii a náboženství (Bočková, 2002). V pojetí některých odborníků lze toto spektrum rozčlenit do čtyř základních kategorií, které mají být rozvíjeny (Kopecký):

- politická gramotnost
- sociální gramotnost
- kulturní gramotnost
- ekonomická gramotnost

Hlavním cílem uvedených vzdělávacích aktivit je uspokojování společenských potřeb a zájmů občanů na zdokonalení života v jejich společnosti.

Zájmové vzdělávání – lze považovat za další nepovinné vzdělávání, které lidé realizují z vlastního zájmu. Je vyvoláno individuálními potřebami a slouží k uspokojování zálib nebo osobně motivovaných znalostí. Může

zároveň pozitivně ovlivňovat jak životní dráhu a profesní kariéru člověka, tak vést ke zvyšování úrovně vzdělanosti v celé populaci (Knotová, 2008). V zájmovém vzdělávání je respektována autonomie jedince, individuální motivace a osobní zaměření (Knotová, 2006). Tato oblast vzdělávání dospělých je realizována v rámci neformálního nebo informálního vzdělávání či učení.

Trvalé zvyšování úrovně vzdělání celé populace lze v současném světě považovat za jeden ze základních předpokladů pro úspěšné fungování a další rozvoj moderní společnosti. Proto se musí podpora všech oblastí a forem vzdělávání stát samozřejmostí v každé společnosti, která se chce považovat za úspěšnou.

1.2 Zájmové vzdělávání dospělých

Ve výše uvedené definici zájmového vzdělávání Knotová hovoří o zájmech a potřebách. Uspokojování společensky akceptovatelných individuálních zájmů a potřeb považuje za podstatný úkol vzdělávání a výchovy dospělých již dříve Vilém Klega (1983). Hovoří o systematickém nebo příležitostném, nepravidelném získávání informací a osvojování poznatků z oblastí, které z nejrůznějších důvodů vzbudily zájem (literární, technický, historický) nebo které si člověk potřebuje osvojit (např. z důvodů pracovních nebo prestižních). Dále popisuje zvýšení úspěšnosti při subjektivně více uspokojující rekreační kompenzační činnosti, kdy např. při modelování, zahrádkářství, sběratelství, tedy při uspokojování koníčků (hobby) či při tělovýchovné a sportovní činnosti je žádoucí osvojit si určité vědomosti.

Michal Šerák (2009) ve vztahu k zájmovému vzdělávání chápe potřebu jako projev určitého nedostatku něčeho nutného či žádoucího a přisuzuje jí motivační funkci. Zájem pak popisuje jako druh motivační síly související s celkovým zaměřením osobnosti na hodnotově zvýrazněné objekty s relativně trvalou snahou zabývat se předměty nebo činnostmi, které člověka upoutávají po stránce citové nebo poznávací.

Zájmové vzdělávání je svobodně volenou činností ve volném čase, tato činnost může mít výrazný utilitární charakter, který je spojen např. s tím, že získané kompetence se uplatňují v profesi nebo nejbližším sociálním prostředí např. v rodině. Toto vzdělávání umožňuje naplňovat potřeby, které nejsou uspokojovány jinými typy vzdělávání (Knotová, 2006).

V souladu s uvedenými tvrzeními je možné zájmové vzdělávání nejjednodušeji vymezit jako souhrn krátkodobých i dlouhodobých forem, které umožňují edukační, tvůrčí i organizační volnočasové aktivity účastníků, směřující k saturaci jejich zájmu (Šerák, 2009).

Přestože se celý segment zájmového vzdělávání vyznačuje výraznou nesourodostí a obsahovou pestrostí, je možné identifikovat některé typické a univerzálně aplikovatelné charakteristiky a pojmy, které mohou být považovány za relevantní pro celou popisovanou oblast. Patří zde – zájem, volný čas, dobrovolnost, svoboda výběru, místní příslušnost, uspokojení potřeb, pestrost obsahu, neutilitárnost, otevřenost a aktivita (Šerák, 2009).

Naprostá většina zájmových aktivit není motivována kvalifikačními záměry, tedy ziskem konkrétní kvalifikace, ale spíše se uplatňuje v oblasti rozšiřování všeobecného kulturního rozhledu a ve vytváření kladného vztahu ke vzdělávání a kultivaci každého člověka. Příznačná je dobrovolnost a vázanost na sebevýchovu a sebevzdělávání, zábavu, rekreaci a oddech (Klega, 1977).

Podstatným rysem zájmového vzdělávání je svobodné rozhodnutí dospělé osoby věnovat se konkrétní vzdělávací aktivitě. Ve Slovníku pedagogiky dospělých se toto rozhodnutí nazývá principem dobrovolnosti. Definiuje jej jako svobodné přání dospělého doplnit, zdokonalit svoje vlastnosti, rozšířit své všeobecné znalosti, vzdělání a případně kvalifikaci. Pro zapojení dospělých do institucionalizovaného systému výchovy jsou využívány různé motivační, přesvědčovací metody ale i direktivní příkazy (používané zaměstnavatelskou organizací). Ovšem přes všechna opatření má dospělý stále možnost volit pasivitu – ale za cenu osobních ekonomických ztrát, zastavení funkčního postupu, sníženého společenského uplatnění nebo snižování své prestiže (Livečka, Skalka, 1983). A právě fakt, že v oblasti zájmového vzdělávání prakticky chybí negativní dopady v případě pasivní volby, vyzdvihuje význam vlastního svobodného rozhodnutí každého člověka pro realizaci libovolné zájmové vzdělávací aktivity.

S dobrovolností je úzce propojen termín sebevzdělávání. Už slovo samotné evokuje jeho význam. Odborná definice říká, že sebevýchova a sebevzdělávání vychází z individuální potřeby člověka zdokonalovat se, zlepšovat svoji orientaci v životě, ve světě, ve společnosti. Prostřednictvím

sebevýchovy a sebevzdělávání se nabízí řešení životních, pracovních, zájmově a sociálně interakčních problémů, zejména přizpůsobivosti, realizace svých zájmů a zdokonalení své existence (Livečka, Skalka, 1983).

1.3 Typy zájmového vzdělávání dospělých

Z důvodu velmi široké obsahové pestrosti a nízké vzájemné koherence zájmových aktivit se snaha jakýmkoliv způsobem systemizovat nebo kategorizovat tuto oblast jeví jako téměř nemožná. Na základě dřívějších pokusů, které byly často neúplné nebo dobově podmíněné sestavil Šerák (2009) následující členění obsahující i několik nových aktuálních oblastí:

- kulturní a estetická výchova
- pohybová a sportovní výchova
- cestování a turistika
- zdravotní výchova
- environmentální výchova
- vědeckotechnické vzdělávání
- jazykové vzdělávání
- náboženská a duchovní výchova

Některé z uvedených oblastí se mohou v realitě překrývat, například pohybová a sportovní výchova s cestováním a turistikou, případně vědeckotechnické vzdělávání s environmentální výchovou a podobně. Proto je nutno uvedený výčet chápat jako snahu o zachycení široké palety zájmových aktivit bez nároku na jejich vyčerpávající výčet či jakékoliv přesné vymezení.

Ve výše uvedených popisech zájmového vzdělávání se objevuje pojem volný čas. S tímto pojmem jsou spojeny kromě časových také obsahové aspekty. Nejčastěji užívané je členění času na mimopracovní dobu a volný čas, jak uvádí Dumazedier (1966). Podle Dumazediera je mimopracovní doba čas nejen osvobozený od profesionální práce, ale také od práce

přesčasové a času stráveného dojížděním do práce. Mimopracovní čas v sobě obsahuje i čas volný. Zahrnuje také všechny ostatní činnosti mimo profesionální práci: osobní potřeby, a povinnosti (strava, rozhovor, spánek), povinnosti rodinné, společenské, občanské a duchovní. „*Jako volný čas označíme každou činnost, která má čtyři základní vlastnosti: dvě negativní, určené vztahem k povinnostem, jež ukládá společnost, a dvě pozitivní, určené vztahem k potřebám osobnosti*“ (Dumazedier, 1966, s. 444). Obdobnou charakteristiku použili Vážanský a Smékal (1995), kteří rozlišují dva hlavní pohledy při definování volného času:

- *negativní* – zde tvoří volný čas zbývající dobu celkového denního průběhu po studijně nebo pracovním podmíněném čase, úkolech v domácnosti a po uspokojení základních fyziologických potřeb.
- *pozitivní* – je charakterizován jako disponibilní časový prostor, v němž by volný čas mohl pro jedince znamenat svobodu. Je také dobou, v níž se individuum může nezávisle svobodně realizovat a dělat to či ono, čemu je nikdo nenutí a k čemu není též podvědomě nuceno.

V této souvislosti na základě empirických dat charakteristických pro industriální společnost Dumazedier (1966) specifikuje vlastnosti volného času a dodává, že jsou navzájem provázány. 1) Volný čas osvobozuje od povinností určitého druhu. 2) Volný čas je nezainteresovaný, nemá žádný zjištěný cíl jako profesionální práce, ani utilitární cíl jako práce v domácnosti, ani ideový cíl jako duševní práce. 3) Volný čas je hedonistické povahy, snažíme se v něm dosáhnout uspokojení. 4) volný čas uspokojuje osobní požadavky.

Obecnější vyjádření použila Žáková (Vážanský, Smékal, 1995), když volný čas popsala jako prostor, který člověku umožňuje svobodnou volbu činnosti nezávisle na společenských povinnostech. Vykonává ji tedy dobrovolně a tato činnost mu poskytuje uspokojení a příjemné zážitky.

Z pohledu vzdělávání dospělých je volný čas vnímán jako potenciální zdroj fyzického a duševního rozvoje jedince v jeho vzdělávání (resp.

sebevzdělávání), kulturním vyžití i při plnění nejrůznějších sociálních funkcí (Livečka, Skalka, 1983).

Šerák (2009) volný čas charakterizuje jako dobu, kdy je člověk oproštěn od každodenního tlaku a povinností, a jejíž naplnění záleží pouze na osobní vůli. Typická je dobrovolnost a možnost individuální volby strukturace vlastní disponibilní doby, tj. pružný časový režim a svobodná volba, popřípadě jistá nenucenost (šance být přirozený a nechat vyniknout vlastní schopnosti a zájmy). Podle druhu činností lze volný čas rozdělit takto:

- *odpočinkový* – činnosti klidné, pohybově i psychicky nenáročné
- *rekreční* – typická je naopak pohybová aktivita
- *zájmový* – cílevědomé aktivity zaměřené na uspokojení a rozvíjení individuálních potřeb, zájmů a schopností

Různorodé aktivity, jimiž se člověk zabývá ve volném čase, klasifikuje Klega (1983) podle následujících hledisek:

- *podle povahy a obsahu* – odpočinek, rekreace, turistika, sport, kulturní aktivity, vzdělávání, hobby, společenská zábava, veřejně prospěšná činnost atp.
- *podle způsobu jejich realizace*
  - neorganizované – individuálně vykonávané
  - organizované – kolektivně vykonávané
- *podle podílu vlastní aktivity*
  - tvořivé, aktivní
  - receptivní (konzumní)

V oblasti chápání volného času a jeho využití formuloval Vážanský (1992) na počátku 90. let 20. století dva směry, kterými se může společnost v budoucnu vydat.

První nazval *Trend ke společnosti volného času*. V této společnosti nedochází ke změnám v myšlení a chování průmyslově orientovaných lidí. Dominují myšlenkové vzory zaměřené na růst, práci a konzum. Ekonomika vytváří tlak na práci vedoucí ke stereotypu a vyčerpání. Životním zájmem se stává volný čas. Vzniká průmysl volného času, který kompenzuje selhání při využívání času všedního dne. Společnost je ostře rozdělena na *pracující* – konzumenty produktů průmyslu volného času, a na *nezaměstnané, důchodce* – řešící základní existenční potřeby.

Druhý směr nazývá *Obrat ke společnosti života*. Tato společnost jedná pod vlivem obratu v myšlení směrem k celistvým formám života. Ekonomika klade důraz na kvalitativní rozvoj vedoucí ke zjednodušení a ulehčení práce. Dochází ke sjednocení oddělených funkcí práce a volného času směřující k průběžnému poskytování smyslu života. Vytváří se obsahově bohatší a uspokojující náplň práce, možnosti volby délky pracovní doby s větší pružností. Svět volného času, kde člověk vykonává činnosti určené vlastním výběrem, umožňuje navíc možnost dalšího přivýdělku. Při menších a pružnějších úvazcích se nabízí více možností pro zaměstnávání všech členů společnosti.

Při letmém pohledu kolem sebe je třeba konstatovat, že česká společnost zatím kopíruje první zmíněný směr nebo trend. Náznaky ke zmíněnému obratu jsou patrné v některých zemích západně od našich hranic a u nás se sporadicky objevují v pobočkách nadnárodních společností v podobě importované firemní kultury. Domnívám se, že dříve nebo později se celá společnost dobere zmíněného obratu přirozeným vývojem. Možná nebude tento obrat úplný nebo přesně takový, jak jej Vážanský formuloval, nicméně člověk stále pracuje na zdokonalení a zkvalitnění svého života a chce o něm rozhodovat sám. Až si tuto skutečnost uvědomí většina členů lidské společnosti, změna přijde a každý člověk bude schopen smysluplně využít maximum svého času bez jeho dělení na práci a volno.

1.4 Cíle, funkce, metody a formy zájmového vzdělávání dospělých

Za hlavní cíl vzdělávání dospělých jako celku se většinou považuje aktivizace a rozvoj lidských zdrojů v souvislosti s kontinuálním procesem vývoje a změn podmínek v oblasti výkonu profese. Zjednodušeně řečeno jde o snahu člověka udržet tempo s rozvojem techniky. To je však jen jedna s funkcí výchovy a vzdělávání, zaměřená na získání znalostí a dovedností použitelných v pracovním procesu. Zájmové vzdělávání se zaměřuje na využití plného potenciálu volného času a rozvoj všech stránek osobnosti. Sleduje při tom nejen cíle dovednostní a poznávací, ale také hodnotové. Každý člověk by měl dostat příležitost kvalitně využít svůj volný čas. Kvalitně znamená tvůrčím způsobem, se zaměřením na vlastní rozvoj. (Šerák, 2009). Zde zmiňuje Klega (1983, s. 20), „že kulturním a smysluplným způsobem, tedy aktivním, sebeobohacujícím způsobem, je schopen trávit volný čas jen člověk určité vzdělanostní úrovně, člověk, jemuž se dostalo solidního všeobecného, ale i odborného vzdělání“.

Zájmové vzdělávání svým rozsahem vstupuje do mnoha oblastí, proto také vymezení jeho **funkcí** pokrývá široké spektrum. Vybrané hlavní funkce zájmového vzdělávání podle Vymazala (1990) a Šeráka (2009):

- *světonázorová* – orientace v pochopení světa a postavení jedince v něm
- *všeobecně vzdělávací* – rozšiřování a aktualizace poznatků
- *sociálně adaptační* – formování k zvládnutí sociálních rolí
- *sociálně integrační a kontrolní* – předávání a vytváření systému hodnot k posilování soudržnosti, integrace lidí do společnosti
- *kompensační* – překonání jednostrannosti a nedostatků výchovy, případně jednostranného pracovního vytížení a omezení prostoru pro seberealizaci
- *popularizační* – šíření poznatků, stimulace k dalšímu vzdělávání
- *propagandistická* - formování postoje jedince k aktuálním problémům
- *kvalifikační* – znalosti a dovednosti nutné k zvládnutí pracovních rolí

- *ekonomická*
- *konzervační* – uchování hodnot, zachování kontinuity
- *aktualizační, inovační* – překonávání již dříve získaných zastaralých poznatků
- *relaxační* – včetně relaxačního působení umění, velkou roli zde hrají emoce
- *regenerační*
- *profylaktická* – hodnotné naplnění volného času, překonání monotónnosti, nudy a stereotypu
- *seberealizační*
- *komunikativní či afiliační* – vzájemný styk mezi jedinci na základě společných zájmů, rozšiřování okruhu známých
- *expresivní* – např. umělecké aktivity, realizace charitativní činnosti a zálib

V souvislosti s funkcemi a cíli zájmového vzdělávání je nutno zmínit také pojem osvěta, protože mnohé aktivity realizované v rámci zájmového vzdělávání mají charakter osvětového působení. Obecná formulace popisuje osvětu jako soubor výchovně vzdělávacích aktivit zaměřených na celou populaci (i když zde dospělí v praxi představují většinu) a na všestranné zvyšování kulturní a vzdělanostní úrovně širokých vrstev obyvatelstva (Livečka, Skalka, 1983).

Ve snaze osvětu odlišit od pojmu další profesní vzdělávání dospělých ji Mužík (2012) popisuje jako činnost představující cíleně a systematicky budované vzdělávací aktivity, které pomáhají dospělým při analýze jejich životní situací a uvědomění si existujících problémů. Jejím cílem je pak poskytnout určitým cílovým skupinám obyvatelstva informace, na jejichž základě je možno naučit se či změnit stávající způsoby jednání a chování směrem ke společensky žádoucím modelům. Bývá realizována různými formami a zařazována k občanskému nebo zájmovému vzdělávání dospělých. Pomocí osvěty lze předávat informace a znalosti, jejichž aktivním využitím si lidé v budoucnu mohou řešit problémy sami. Při

zaměření na analýzu současných problémů nebo v budoucnu očekávaných situací může pomoci při osvojení takového množství znalostí a vědomostí, aby si lidé mohli vytvořit fundovaný názor a provést výběr alternativ přicházejících v úvahu při řešení konkrétní situace či problému.

Pro každý typ vzdělávání je důležité použití vhodných **metod** vedoucích k žádoucím výsledkům vzdělávacího procesu nebo aktivity. V popisované oblasti zájmového vzdělávání dospělých se využívají metody, které lze rozdělit do několika základních skupin vyznačujících se společnými rysy (Šerák 2009, upraveno dle Fábry 1986):

- *monologické* – přednáška, referát
- *dialogické* – beseda, seminář, diskuze, rozhovor
- *organizační* – exkurze, večer výměny zkušeností
- *kombinované* – výchovný koncert, tematický večer, filmový festival

Vzhledem k několikrát zmíněnému širokému rozsahu témat a oblastí, do nichž zájmové vzdělávání dospělých zasahuje, je zřejmé, že pro každou část tohoto segmentu vzdělávání bude vhodné použít jinou metodu. Nejrozšířenější a nejpoužívanější metody v oboru zájmového vzdělávání jsou popsány níže (Šerák, 2009):

Přednáška – monologická metoda charakterizovaná převažující jednosměrnou komunikací. Iniciativa je zcela na straně přednášejícího, což klade zvýšené nároky na jeho didaktické kompetence. Pro svou nízkou finanční, časovou a organizační náročnost patří tato metoda mezi nejrozšířenější ať již v podobě jednorázové přednášky nebo dlouhodobého přednáškového cyklu.

Beseda (řízená diskuze) – základ této metody tvoří dialog mezi přednášejícím a účastníky. Předpokládá alespoň částečnou orientaci v problematice na straně účastníků. Na tomto základě si mohou účastníci v jejím průběhu vytvářet, prohlubovat a prezentovat své znalosti a hodnotící

soudy. Důležité jsou zde především komunikační a psychologické schopnosti lektora pro schopnost aktivně zapojit účastníky do diskuze.

Exkurze – prostřednictvím prohlídky určitého zařízení nebo objektu umožňuje získat nové poznatky a zkušenosti. Výhodou představuje názornost a úzká provázanost s praxí. Hlavní vzdělávací cíl bývá splněn již samotnou prohlídkou objektů s předpokladem, že budou v jejím průběhu nebo po ní kladeny doplňující dotazy.

Výchovný koncert – velmi výlučná metoda, která si klade za cíl vzbudit zájem o konkrétní hudební směr nebo interpreta. Účastníci se učí hudbě porozumět a vnímat ji. Proto zde hraje důležitou roli doprovodné slovo lektora či umělce.

Animace – je založena na pozitivní motivaci. Má vyvolávat samostatné a aktivní uspokojování individuálních potřeb. Primárním cílem by měla být individuální aktivita jedince. Vyškolení animátoři zpřístupňují a nabízejí účastníkům různé aktivity, které vedou k získání nových pozitivních zážitků a podpoře jejich kreativity, komunikace a participace.

Hra – hlavní význam metody spočívá v propojení edukačního záměru s osobním prožitkem a praktickým konáním. Realizace metody v edukaci je podmíněna relevantním a přitažlivým námětem, dostatečně motivujícím úkolem, atraktivním cílem a jasnými pravidly. Lze ji využít všude tam, kde je možné a vhodné nastolit určitou modelovou situaci simulující pokud možno věrně realitu. Tímto postupem se stává přípravou na skutečný život. Hra se považuje za stavební kámen konceptu zážitkové pedagogiky, jež využívá pojmu výchova zážitkem. Tu Luckmann definuje jako „*proces, ve kterém si žák buduje znalosti, dovednosti a hodnoty na základě přímé zkušenosti*“ (1996, s. 7).

Zájmové vzdělávání bývá v praxi realizováno v podobě různých **forem** edukačních aktivit. Formu vzdělávání v oboru vzdělávání dospělých

definuje Palán (1997) jako souhrn organizačních opatření a uspořádání výuky při realizaci určitého vzdělávacího procesu.

V průběhu konkrétní vzdělávací aktivity organizované v nějaké vzdělávací formě může být použito více metod. Standardní dělení forem vzdělávání na prezenční, distanční a kombinované je kodifikováno v legislativě ve vysokoškolském zákonu. Podle jiných úhlů pohledu lze formy rozdělit i takto (Šerák, 2009):

Podle povahy interakce mezi lektorem a účastníky

- *individuální* – vysoce individualizovaná interakce účastník – lektor
- *skupinové* – aktivita na straně účastníků, lektor má roli organizační, motivační a facilitační
- *frontální* – hromadná výuka s jedním přednášejícím
- *smíšené* – kombinace výše uvedených přístupů

Podle míry spolupráce mezi účastníky

- *kooperativní*
- *participační*
- *individualizované*

Podle délky trvání

- *jednorázové*
- *cyklické*

Většina aktivit zájmového vzdělávání spadá do oblasti prezenční formy vzdělávání v podobě přednášek, seminářů nebo kurzů. Podíl jiných forem, zejména distančního studia, pravděpodobně poroste v souvislosti s rozvojem techniky a zvyšováním celkové úrovně vzdělanosti populace (Šerák, 2009).

Mezi nejrozšířenější formy zájmového vzdělávání v současnosti patří *vzdělávací kurz*. V jeho průběhu se účastníci seznamují pod vedením lektora s odbornými poznatky a získávají praktické dovednosti v určité oblasti vzdělávání nebo pracovní činnosti (Pondělíček a kol., 1987). Na rozdíl od jiných forem zájmových aktivit se kurz vyznačuje pevnou osnovou, učebním plánem a typický je rovněž ustálený okruh účastníků (Šerák, 2009).

Další velmi rozšířenou a typickou formou zájmového vzdělávání je *kroužek*. Sdružují se v něm účastníci na základě společných tvůrčích nebo jiných specifických zájmů a pomáhá vytvořit základ jejich vzdělávání jednak vzájemným působením, jednak pomocí přizvaných odborníků. Používá se různých metod, které bývají zpravidla velice účinné, protože se opírají o silnou motivaci účastníků (Livečka, Kubálek, 1976). Neméně důležitým rysem je také spojení přímého vzdělávacího působení (v podobě výkladu, přednášky, diskuze) s působením nepřímým (dialogy o tématu podněcující vlastní tvůrčí aktivitu (Livečka, Skalka, 1983).

Zájmové vzdělávání je realizováno také v dalších formách aktivit, ať již neorganizovaných (převážně individuálních) nebo organizovaných (vzájemně se lišících stupněm organizace). Právě oblast organizovaných neformálních zájmových aktivit je klíčovou pro dosažení deklarovaného cíle této práce. Mezi organizované formy zájmově vzdělávacích aktivit patří různé kluby, sdružení a také muzea. Zatímco kluby a občanská nebo fanouškovská sdružení se zpravidla úzce zaměřují na konkrétní téma nebo směr (v prostředí železnice na určitou trať, stanici, technické zařízení, vozidlo atp.), muzea se naopak povětšinou snaží o zachycení témat v širších souvislostech a s podstatně větším potenciálním společenským dopadem.

2 MUZEOLOGIE A MUZEJNÍ EDUKACE

Muzei a jejich společenskou a hlavně vzdělávací funkcí se zabývá specializovaná vědní disciplína – muzeologie. Bývá charakterizována jako vědecká disciplína, která se zabývá poznávacím a hodnotícím vztahem člověka ke skutečnosti, kdy jsou v rámci procesu muzealizace vyjímány hmotné a nehmotné věci z původní reality a zasazovány do nově vytvořené reality. Konkrétními projevy tohoto vztahu jsou pak sbírky a muzea. Existují i další instituce a zařízení vyvíjející podobnou činnost, ta jsou pak nazývána jako instituce muzejního typu (patří zde zoologické a botanické zahrady, planetária, knihovny, archeoparky atp.). V průběhu vývoje byl zformován základní systém dílčích oborů, jimiž se muzeologie zabývá (Dolák et al., 2014):

- *Historická muzeologie* – dějiny sběratelství a muzejnictví.
- *Teoretická muzeologie* – má tři části:
  - Teorie selekce – vytváření sbírek, výběr předmětů.
  - Teorie tezaurace – evidence, dokumentace, konzervace a ochrana předmětu.
  - Teorie prezentace – všechny formy prezentace sbírek a činnosti muzea směrem k veřejnosti i dovnitř instituce samotné.
- *Aplikovaná muzeologie* – věnuje se jednotlivým muzejním činnostem v práci se sbírkami a chodu muzea.
- *Metamuzeologie* – teoretické a filozofické základy muzeologie.
- *Společenská muzeologie* – postavení muzea a sbírek ve společnosti, vzájemné vazby.
- *Speciální muzeologie* – aplikace jednotlivých vědních disciplín na muzejní podmínky.

Zmíněné dílčí obory muzeologie pokrývají široké spektrum činností muzeí a institucí muzejního typu. Zabývají se historií, používanými postupy, metodami, filozofickými základy a vztahem ke společnosti. Otázky

záměrného, facilitovaného a intencionálního výchovného působení muzea na veřejnost řeší **muzejní edukace** (Šobánková, 2012).

2.1 Muzejní edukace

Pro názornější objasnění všech souvislostí je vhodné na tomto místě uvést, jak definuje pojem muzeum organizace ICOM: *„nezisková stálá instituce ve službách veřejnosti a jejího vývoje, otevřená veřejnosti, která získává, uchovává, zkoumá, komunikuje a vystavuje hmotné i nehmotné dědictví lidstva a jeho prostředí za účelem vzdělávání, studia a potěšení.“* (ICOM).

Stejná organizace pak rovněž definuje základní funkce muzeí. Uvádí zde zachování, výzkum, komunikaci a vzdělávání. Funkci vzdělávání pak vymezuje takto: *„Muzea generují poznatky a zprostředkovávají je prostřednictvím svých vzdělávacích a pedagogických programů ve spolupráci s dalšími vzdělávacími institucemi, zejména školami, čímž se podílejí na formálním a neformálním vzdělávání i na celoživotním učení. Vzdělávací programy v muzeích zvyšují znalosti různých skupin návštěvníků v rámci oboru působnosti muzea a jeho sbírek, ale i z občanského života. Pomáhají také budovat povědomí o významu zachování kulturního dědictví a podporují kreativitu. Muzea mohou také nabízet poznatky a prožitky, umožňující lepší pochopení souvisejících společenských témat“* (ICOM).

Pojem edukace zahrnuje jak výchovu, tak vzdělání a nevyžaduje jejich stálé rozlišování. Rozlišování těchto pojmů je obecně považováno pouze za akademické, protože v praxi jsou vzdělávání a výchova neoddělitelné (Šobánková, 2012). Spojení muzejní edukace tedy pokrývá oblast výchovného působení muzea na veřejnost v rámci zachovávání a rozvoje lidské kultury.

Hlavním znakem muzejní edukace je její návaznost na sbírky muzea. Sbírka je zdrojem obsahu muzejní edukace. Svými vlastnostmi a parametry

ovlivňuje volbu používaných organizačních forem, metod a prostředků. Pro efektivní využití potenciálu muzejních sbírek je také nutno vzít do úvahy několik dalších faktorů, které jej mohou ovlivnit (Šobánková, 2012):

Edukační efekt expozic – Potenciál expozice edukačně působit na návštěvníka. Je silně ovlivněn jejím charakterem a také schopností pracovníka muzea vhodně interpretovat její sdělení návštěvníkům.

Intencionalita expozice – Plánovitost, účelovost procesu učení realizovaná pomocí pracovníka muzea-facilitátora. Ten musí být schopen komunikovat s návštěvníky a zprostředkovat jim sdělení vystavovaných muzeálií ve formě srozumitelného vzdělávacího obsahu. Vhodné je rovněž aktivní zapojení návštěvníků do diskuze při interpretaci obsahů, iniciování jejich poznávacích procesů a pomoc na cestě k lepšímu porozumění.

Cílové skupiny muzejní edukace – Zaměření edukačních aktivit na širokou škálu skupin návštěvníků lišících se navzájem odborností, organizovaností, věkem, cíli, vlastními specifickými potřebami atd.

Obsahové zaměření muzejní edukace – Obsahové (cílové) zaměření muzejní edukace je rozprostřeno mezi dvěma extrémními hodnotami (póly). Zprvce se jedná o muzejní edukaci zaměřenou výhradně a především k naplňování cílů muzea. Zadruhé jde o muzejní edukaci výhradně a především zaměřenou k naplňování cílů školy (jejího kurikula).

Obecně je možné muzejní edukaci považovat za specifický druh lidské činnosti spočívající ve vzájemné součinnosti muzejního pedagoga či andragoga a návštěvníků, která usiluje o dosažení určitých cílů. Při praktické realizaci této činnosti je pak nutné vzít do úvahy spolupůsobící vliv uvedených faktorů a vzájemných vztahů mezi jednotlivými komponentami muzejní edukace.

2.2 Komponenty muzejní edukace

Muzejní edukace je velmi dynamickým dějem tvořený komplexem jevů, činností a vztahů. Dá se považovat za systém vzájemně propojených vztahů mezi jednotlivými komponentami edukačního procesu (Šobánková, 2012):

Cíle muzejní edukace. V obecné rovině lze považovat muzejní edukaci za prostředek umožňující muzeu podílet se na všeobecném vzdělání a rozvoji osobnosti svých návštěvníků, být pro ně inspirativním prostorem využitelným k celoživotnímu učení. Měla by vést návštěvníky k pochopení muzea jako specifického projevu lidské kultury, způsobu poznání a osvojování skutečnosti. Prezentuje muzeálie jako předměty subjektivně jedinečného vnímání, cítění, prožívání a jako prostředek k rozvoji tvůrčích schopností návštěvníků, kultivaci jejich projevů, usměrňování potřeb a utváření jejich vlastní hodnotové hierarchie. V jejím rámci jsou návštěvníci vedeni k zaujímání osobních postojů k představovaným kulturním hodnotám. Muzeum by mělo směřovat návštěvníky k zodpovědnosti za kvalitu soužití v rámci lidské společnosti a také soužití člověka s okolím tvořeným přírodním prostředím. Právě pochopení vzájemných souvislostí a nezbytnost zaujmutí vlastního odpovědného postoje k otázkám ochrany kulturního a přírodního bohatství včetně vnímání potřeb okolí je hlavním cílem muzea a potažmo tedy i muzejní edukace.

Při tvorbě konkrétních edukačních programů se jejich autoři setkávají s nutností rozdělit stanovené cíle podle jejich úrovně a vztahu k jednotlivým dílčím situacím a aktivitám zpracovávaného tématu. Tvůrce edukačního programu musí být schopen stanovit dílčí a operační cíle tak, aby plnily požadovaný účel a zároveň se směřování celého projektu neodchýlilo od deklarovaného hlavního cíle, který je zpravidla formulován velmi obecně v souladu s celospolečenskými pravidly a normami. Pro stanovování specifických cílů muzejně edukačních aktivit lze s úspěchem využít taxonomii cílů používaných v obecné pedagogice. Nejpoužívanější

v současné teorii i praxi je Bloomova taxonomie vzdělávacích cílů (Pasch et al., 1998). Skládá se ze šesti základních kategorií, které se dále člení: kategorie zapamatování (znalost) informací, jejich pochopení, aplikace, analýzy, syntézy a hodnotícího posouzení. Tato taxonomie klade důraz na kognitivní aspekty. Pro programy sledující kategorie citových prožitků, hodnotových postojů a změn v hodnotové orientaci je vhodnější taxonomie upravená pod vedením D. R. Krathwohla (Skalková, 2007) zaměřená na afektivní oblast. Zde jsou cíle zařazeny do následujícího schématu: vnímání podnětů, reagování na ně, jejich hodnocení, systemizace hodnocení a zvnitřňování hodnot. Pro formulaci dílčích cílů jsou obecně doporučována pravidla a požadavky na jejich srozumitelnost, stručnost a výstižnost. Měla by z nich být zřejmá výsledná změna ve vědomí návštěvníka. Vzhledem k faktu, že podstatnou část muzejní edukace tvoří neformální a dobrovolné aktivity, měl by být s cíli návštěvník seznámen tak, aby byly formulovány jasně, pravdivě, stručně a zároveň pro něj lákavě. V ideálním případě by měly zohledňovat skutečné potřeby návštěvníků.

Obsah muzejní edukace vychází ze zaměření muzea. Různá muzea se zaměřují na jednotlivé obory: umění, přírodní dějiny, etnografii a folklor, historii, vědu a techniku, společenské vědy a sociální služby, obchod a spoje, zemědělství a produkty země a další obory. Sbírkový tvořící edukační obsah se pak týká veškeré myslitelné lidské činnosti i celého životního prostředí člověka. Při muzejní edukaci by mělo docházet ke zprostředkování určitého vědění, k rozvoji schopností a dovedností. Kromě pouhého vnímání exponátů a informací o nich by měl návštěvník získat povědomí o hodnotách s exponáty spojených, na jejichž základě bude schopen si vytvořit vlastní názory a postoje v dané oblasti. Podle Heleny Veverkové (Kalhous, Obst et al., 2002) lze komplexně nahlížený obsah edukace tří složky:

- Vědomosti
- Dovednosti
- Hodnotovou orientaci jedince, jeho zájmy, přesvědčení, postoje.

Muzejní pedagog se pak snaží při edukaci podporovat rozvoj všech uvedených složek. Proto se snaží využít nejvhodnější metody, organizační formy a dostupné didaktické prostředky popsané níže.

Metody muzejní edukace jsou velmi různorodé. Ve spolupráci s uspořádáním vnějších podmínek a organizací edukace představují prostředek, kterým lze dosáhnout stanoveného cíle. Protože jde o systém velmi různorodých aktivit probíhajících ve vzájemné interakci, musí být muzejní pedagog schopen zvolit tu nejvhodnější metodu s ohledem na její použitelnost a účinnost či vhodnost pro konkrétní návštěvníky. Pro muzejní edukaci jsou typické metody použitelné v souvislosti s prezentací muzejních exponátů jako základních pramenů poznání. Nejčastěji tedy jde o metody *názorně demonstrační* (při předvádění exponátů) doplněné o metody *slovní* (pro doplnění znalostí o původním kontextu předmětu). Pro zvýšení přínosu edukační aktivity se v současnosti stále více prosazuje také použití *praktických metod* zahrnujících manipulaci s předměty, aktivní zapojení návštěvníků do animačních muzejních projektů a další metody, při jejichž realizaci si doplňují poznatky získané pozorováním o poznatky získané na základě vlastního objevování. Právě poznatky získané vlastní aktivitou jsou považované za trvalejší. Proto se stále více muzeí zaměřuje na rozvoj aktivit, kde je velmi důležitým prvkem aktivní zapojení návštěvníků.

Organizační formy muzejní edukace mají také stejně jako metody muzejní edukace mnoho podob ovlivněných stanovenými cíli, charakterem obsahu, místními podmínkami, cílovými skupinami a samozřejmě také použitými metodami. Nejpoužívanějšími formami muzejní edukace jsou pak prohlídky expozic s průvodcem, komentované prohlídky, komentované prohlídky doplněné aktivitou, prohlídky expozic s učební pomůckou,

přednášky, besedy, kurzy a workshopy, animace a zvláštní edukační programy.

Didaktické prostředky je nadřazené označení pro materiální předměty a vybavení, které ve spojení s vyučovacími metodami a organizačními formami napomáhají k dosažení stanovených cílů edukace (Maňák, 1995). Patří zde originální předměty, reálné skutečnosti, zobrazení předmětů a skutečností, projekční technika, reprografická technika, výukové prostory, vybavení účastníků (psací potřeby, pracovní oděvy apod.), pracovní listy a další pomůcky. Jako didaktického prostředku lze někdy využít také muzeálie a to jak v originální podobě, tak v podobě substitutů (kopií, odlitků, reprodukcí, modelů, maket atd.). Použití didaktických prostředků v podobě funkčního zapojení nápaditých pomůcek může mít výrazný motivační efekt. Významného přínosu lze dosáhnout i s pomocí finančně méně náročných pomůcek, což je důležité pro tuzemská muzea, jimž finanční situace zpravidla neumožňuje realizovat nákladnější projekty.

Už při rozhodnutí muzejní instituce realizovat edukační aktivitu je nutné vzít do úvahy mnoho faktorů, které působí v prostředí muzea a mohou mít vliv na konečnou podobu připravovaného projektu. Prvotním předpokladem je existence vzdělávací strategie muzea, která by měla vycházet ze stanovených cílů, vizí muzea. Na tomto základě pak může autor edukačního projektu začít uskutečňovat svůj záměr. Ten by měl zohledňovat zaměření muzea a využít edukační potenciál jeho sbírek. Svou roli zde sehrávají materiální zabezpečení a předpoklady pro realizaci projektů dané konkrétními místními podmínkami. Dalším důležitým aspektem je zaměření projektu na určitou cílovou skupinu, což může ovlivnit volbu metod a forem realizované akce. Svůj vliv může mít také aktuální společenská situace a její souvislost s prezentovaným tématem. V zájmu dosažení stanoveného cíle projektu pak autor volí vhodné prostředky, rozsah, strukturu a strategii. Důležitým aspektem by měl být rovněž předem stanovený způsob hodnocení úspěšnosti projektu. Tímto způsobem pak lze korigovat případné

nedostatky a zároveň se vyvarovat opakování chyb při přípravě dalších projektů.

Téma muzejní edukace tvoří důležitou součást muzejní praxe zaměřené na zvyšování vzdělávacího potenciálu muzejních institucí. Pokud jí budou muzejní organizace věnovat patřičnou pozornost, celospolečenské dopady jejich činnosti mohou výrazně vzrůst a zároveň tak zvýšit kulturní úroveň velké části populace.

Výše uvedený text popisuje oblast neformálního zájmového vzdělávání dospělých ve všech souvislostech a vzájemných vztazích v rámci různých vědeckých oborů a jednotlivých součástí společnosti tvořených formálními i neformálními skupinami jedinců spojených společnými zájmy a potřebami. Velmi podstatným rysem této části vzdělávání je dobrovolnost, tedy vlastní rozhodnutí aktérů věnovat se ve volném čase některému konkrétnímu oboru, rozvíjet v jeho rámci své znalosti, schopnosti a také postoje i názory. Neméně důležitým faktem je skutečnost, že právě vědomosti a schopnosti získané z vlastní vůle mají pro člověka většinou vyšší praktickou hodnotu ve srovnání s těmi, jež byly obsaženy v osnovách formální školní výuky, která je velmi často vnímána jako nutné zlo a adekvátně k tomu jsou mnohými účastníky hodnoceny i předkládané informace. Vzhledem k faktu, že neformální vzdělávací aktivity zpravidla vedle sebevzdělávací funkce plní také osvětovou roli, je z pohledu státu podpora těchto aktivit velmi rozumnou investicí do zvyšování vzdělanostní úrovně celé populace. Podpora všech forem vzdělávání spolu s větší mírou uznávání kompetencí získaných na základě neformálního či informálního vzdělávání nebo učení je nejperspektivnější cestou rozvoje úrovně kompetencí všech vrstev společnosti, což by mělo být jednou z hlavních priorit každého pokrokově uvažujícího státu v současnosti.

3 ŽELEZNICE A VZDĚLÁVÁNÍ

Železnice se hrála klíčovou roli při rozvoji moderní společnosti. Zkrátila vzdálenosti, umožnila rozvoj obchodu a ve svých počátcích měla také významnou úlohu v komunikaci při přenosu informací. Není proto překvapením, že se železnice stala také předmětem vzdělávání. Následující text objasňuje základní fakta a souvislosti týkající se právě vztahu železnice a vzdělávání.

3.1 Vzdělávání zaměřené na železnici

Železnice je předmětem všech tří forem vzdělávání, a to jak formálního, neformálního, tak i informálního učení. Předmětem *formálního* vzdělávání jsou obory studia, jež jsou realizovány na středních a vysokých školách. Jedná se o obory Provoz a ekonomika dopravy a Elektrická trakce v dopravě na středních školách. Ve vysokoškolském studiu se nabízí například obory Konstrukce a dopravní stavby, Dopravní stavitelství, Dopravní systémy a technika, Technologie řízení dopravy, Dopravní management, marketing a logistika (Studijní obory).

Předmětem *neformálního* vzdělávání jsou různé *monologické* přednášky, referáty zaměřené na konkrétní fakta a události týkající se železnice. Nalézt můžeme i *dialogické* besedy, semináře, diskuze a rozhovor s tvůrci nádražních budov, lokomotiv, oděvů apod. Opominout nelze *organizační* exkurze, které nás zavedou do již nepoužívaných budov, vlakových souprav, na opuštěné železniční tratě atd. či večery výměny zkušeností zkušených železničářů. Nejnáročnější na přípravu jsou kombinované aktivity, jako je výchovný koncert, tematický večer, filmový festival, které souvisí s objevením prvního vlaku ve filmu, záznamy proměn nádražních budov, železničních tratí a jejich okolí. Řada aktivit neformálního vzdělávání je realizována organizacemi typu železničních muzeí, ale i obecně prospěšnými společnostmi či skupinami dobrovolníků jako jsou Klub železničních cestovatelů, Pardubický spolek historie

železniční dopravy, Společnost železniční výtopna Jaroměř a mnoho dalších.

Předmětem *informálního* vzdělávání, resp. učení je přinejmenším využívání a sledování železnice, ať při přepravě nebo seznamování se s železnicí při významných výročních některých tratí, lokomotiv, vlakových souprav, železničních budov, odbavování cestujících, oděvu železničářů atd.

Železnice je i obsahem vzdělávání na základních a středních školách. Souvisí s historií států a jejich industrializací, kterou zrychlením přepravy surovin, zboží i osob způsobila. Ne nadarmo je někdy 19. století označováno stoletím páry a parní lokomotiva táhnoucí vagony s různým obsahem je jeho součástí. Z forem a obsahu se náš zájem zužuje v následujícím textu pouze na zájmové vzdělávání o železnici, protože postihnout celou šíři tématu by vydalo na několik závěrečných prací, které by sledovaly různé cíle.

3.2 Zájmové vzdělávací aktivity s železniční tematikou

Železnice již od počátku své existence vzbuzovala širokou škálu emocí od nekritického obdivu až po naprosté odmítání. Dodnes je přes některé změny a posuny v kontextu vnímání tohoto rozpětí velmi široké. Proto je možné potkat fanatické obdivovatele železnice, kteří jinak než vlakem necestují, a zároveň lidi považující železnici za zbytečný relikv minulosti, který zbytečně polyká finanční prostředky lépe využitelné někde jinde. Někde mezi těmito extrémami se nachází většina populace. Lidé, jimž je železnice blízká, se často sdružují do skupin, ve kterých mohou sdílet a rozvíjet své zájmy a koníčky. Takové skupiny mají mnoho podob a forem a odlišují se také svým tematickým zaměřením. Železnice je zastřešující pojem pro mnoho oborů a činností, které jsou její součástí nebo s ní přímo či nepřímo souvisí. Nepřekvapí tedy, že obdivovatelé železnice vytvářejí díky množství různých zaměření na jednotlivá dílčí témata jednu z nejširších nabídek zájmových aktivit u nás.

Asi nejrozšířenější a nejnámější aktivitou je železniční modelářství. Kromě individuálních modelářů věnujících se vytváření modelů a stavbě modelových kolejíšť v domácím prostředí, existuje množství modelářských klubů sdružujících celé skupiny členů, kteří mohou využít výhod větších společných finančních možností a zpravidla také větších prostor pro realizaci modelářských plánů. Velmi rozšířené je také pořizování fotografií vlaků, budov a dalších částí železnic. Tito železniční fandové jsou zpravidla individualisté, v současnosti často prezentují své sbírky fotografií v mnoha internetových galeriích nebo na specializovaných serverech. Rovněž sběratelství zaměřené na různé drážní artefakty nebo dokumenty patří k velmi častým aktivitám. Typické je pro tyto nadšence organizování výměnných setkání a burz drážních artefaktů (historické fotografie, pohlednice, historické jízdní řády, pomůcky a zařízení atp.). Specifickou skupinou železničních fandů jsou tzv. *projížďeči*. Jejich cílem je poznat pokud možno všechny tratě, které existují, případně projít trasy tratí již zrušených (Hudec, 2004). Další drážní fandové se sdružují v mnoha klubech nebo spolcích zaměřených na zachování, dokumentaci a prezentaci historického dědictví železnice v různých obdobích nebo oblastech (konkrétní tratě nebo stanice). Aktivity některých těchto drážních příznivců vyúsťují v zakládání trvalých expozic a výstav muzejního typu nebo přímo muzeí různého zaměření, velikosti či rozsahu. Nejmarkantnějšími projevy jejich aktivit jsou různé akce charakteru jubilejních výstav nebo jízdy nostalgických historických vlaků apod. Členové zmíněných a ještě mnohých dalších zájmových směrů často prezentují a diskutují své poznatky a zkušenosti také v internetovém prostředí na mnoha specializovaných stránkách nebo serverech. Všechny tyto aktivity mají společného jmenovatele, kterým je kladný vztah k železnici a touha po tom, aby zůstala i v budoucnu důležitou součástí dopravního systému a zaujímala tak důstojné místo v životě celé společnosti.

Téma železnice i přes významné snížení významu pro současnou společnost zůstává pro mnoho lidí stále atraktivním. Jak bylo výše řečeno, tento fenomén se významně podílel na rozvoji hospodářství a měl význam

i pro rozvoj komunikace mezi lidmi. Na svou dobu nebývalá rychlost přepravy doslova zmenšila svět a tento kvalitativní skok je plně srovnatelný s nástupem letecké dopravy o století později. Současné směry uvažování dopravních odborníků opět považují železnici za perspektivní prvek dopravní nabídky hlavně v souvislosti s přetížením silničních komunikací. Proto zřejmě železnice ještě neřekla poslední slovo a zůstane i do budoucna důležitou součástí našeho světa.

V souvislosti se zájmovým vzděláváním o železnici se můžeme setkat s různými aktivitami organizovanými mnoha muzejními institucemi, zájmovými sdruženími, spolky dobrovolníků i jednotlivci. V následujícím textu je uveden stručný přehled těchto aktivit realizovaných v současnosti v ČR. Do tohoto přehledu byly vybrány aktivity muzejního charakteru v přímé souvislosti s železniční technikou nebo provozem. Výběr je pouze orientační a snaží se ukázat nejrozšířenější typy expozic či aktivit věnovaných tématu železnice.

Železniční muzea s expozicí historických vozidel a dalšími aktivitami:

Muzeum Českých drah Lužná u Rakovníka (s pobočkou v Olomouci) – expozice historických vozidel, provoz nostalgických historických vlaků, tematické akce (Muzeum ČD).

Železniční muzeum výtopna Jaroměř – expozice vozidel, nostalgické jízdy, možnost objednávky jízdy po vybrané trase se zajištěním techniky, jízdního řádu, nabídka využití prostor pro společenské akce (Výtopna Jaroměř).

Pardubický spolek historie železniční dopravy Pardubice – provoz muzea v prostorách stanice Pardubice-Rosice nad Labem, jízdy historických motorových vozů, historických trolejbusů, akce pro modeláře (Pardubický spolek historie železniční dopravy).

Železniční muzeum Zlonice – provoz muzea s exponáty historických vozidel a zabezpečovací techniky, jízdy nostalgických vlaků (Železniční muzeum Zlonice).

Herkules Klub historie kolejové dopravy Praha – nabídka jízd parních vlaků podle představ objednatele, provoz nostalgických vlaků, nabídka služeb pro filmové štáby (Klub historie kolejové dopravy).

Železniční společnost Tanvald – údržba a provoz historických vozidel, provoz nostalgických vlaků, expozice Muzea ozubnicové dráhy v Kořenově (Železniční společnost Tanvald).

Slezské zemské dráhy – provoz výletních turistických vlaků na úzkokolejně trati Třemešná ve Slezsku - Osoblaha (Slezské zemské dráhy).

Jindřichohradecké místní dráhy Jindřichův Hradec – provoz parních vlaků na úzkokolejných tratích kolem Jindřichova Hradce, provoz Regionálního úzkokolejného muzea v Nové Bystřici, provoz vlaků na objednávku, akce strojvedoucím na zkoušku - jízda na stanovišti strojvedoucího (Jindřichohradecké místní dráhy).

Muzea s expozicí věnovanou zabezpečovací technice:

Muzejní expozice sdělovací a zabezpečovací techniky Hradec Králové a Děčín - expozice sdělovací a zabezpečovací techniky, funkční zařízení s možností obsluhy návštěvníky (Muzeum SZT).

Muzejní železnice s provozem historických vlaků a expozicí historie provozu:

Zubnická museální železnice – kromě muzejní expozice nabízí jízdy vlaků po muzejní trati, jízdy vlaků na objednávku a možnosti filmování za využití historických vozidel a staveb (Zubnická železnice).

Muzejní železnice a muzeum Česká Kamenice – sezónní provoz vlaků po muzejní trati Česká Kamenice-Kamenický Šenov (Sklářská lokálka).

Kromě uvedených kategorií existuje také nabídka expozic průmyslových a zemědělských drah, které nabízejí expozice vozidel, artefaktů z provozu a někdy i jízdy po částech bývalých tratí v průmyslových závodech nebo zemědělských podnicích. Jedná se například o *Kolínské řepařské drážky*, *Mladějovskou průmyslovou dráhu*, *Společnost Barbora – skanzen Solvayovy lomy*, *Muzeum průmyslových železnic Zbýšov* a další.

Železniční expozice ve stanicích:

Muzeum Slezského Semmeringu Horní Lipová, *Železniční muzeum Vyškov*, *Železniční expozice Jablonné v Podještědí* a další. Expozice drobných artefaktů z historie provozu na konkrétních tratích.

Expozice věnované železnici jsou také součástí technických muzeí:

Z těch nejpodstatnějších jsou to: *Národní technické muzeum Praha*, *Technické muzeum v Brně*, *Technické muzeum Tatra Kopřivnice*, *Techmania Plzeň*.

Mimo muzejní instituce působí oblasti zájmových aktivit s železniční tematikou také několik zájmových sdružení, z nichž nejznámější a nejvýznamnější je Klub železničních cestovatelů. Toto sdružení rozšířilo postupem času své aktivity od pořádání železničně-turistických akcí až k současnému stavu, kdy prostřednictvím svých dceřiných společností KŽC Doprava s.r.o. a KŽC s.r.o. organizuje a zajišťuje provoz pravidelných vlaků, vlaků na objednávku, údržbu a rekonstrukce vozidel, publikační činnost, provoz drah a vleček, organizaci akcí a soutěží s železniční tematikou a mnoho dalších aktivit (Klub železničních cestovatelů).

Kromě výše uvedených existuje mnoho dalších železničních aktivit a atrakcí různé úrovně a zaměření. Jedná se zejména o množství tzv. zahradních železnic zaměřených většinou na dětské návštěvníky. Dále to mohou být atrakce typu *Ratíškovické železnice* v Ratíškovicích, kde je část opuštěné železniční trati používána pro provoz šlapacích drezín

(Ratíškovická železnice) či expozice *Pošumavské jižní dráhy* v Novém Údolí (Pošumavská jižní dráha).

Množství existujících expozic a nabídek aktivit spojených se železnici naznačuje, že fenomén železnice je i dnes stále významným prvkem přitahujícím množství příznivců aktivně se zapojujících do těchto aktivit, ale i množství návštěvníků, bez jejichž přispění by mnoho aktivit nemohlo existovat. Vzhledem k tématu práce by zde měly být především popisovány aktivity určené dospělým návštěvníkům. Většina z uvedených expozic a spolků se snaží oslovit širokou populaci bez rozlišení věku. Samozřejmě je pochopitelné, že atraktivita některých exponátů jako například parních lokomotiv působí zejména na dětské návštěvníky, nicméně nabídka železničního muzea musí být schopna zaujmout návštěvníka jakéhokoliv věku. V naprosté většině případů tomu tak je, proto není nutné zvlášť rozlišovat mezi akcemi určenými rodinám s dětmi, dospělým, odborníkům či fanouškům.

4 ŽELEZNIČNÍ MUZEUM MORAVSKOSLEZSKÉ

Pro dosažení cíle práce bylo nutné vybrat vhodný objekt zabývající se neformálními vzdělávacími aktivitami, tedy zájmovým vzděláváním zaměřeným na téma železnice a analyzovat a popsat způsob jeho realizace. S ohledem na cíl práce a pouze jednoho výzkumníka bylo nutno zvolit organizaci, která je geograficky dostupná a je v možnostech jednoho výzkumníka ji analyzovat a popsat. Z tohoto důvodu bylo zvoleno Železniční muzeum moravskoslezské o.p.s. (ŽMMS). Jednak se toto muzeum nachází v blízkosti bydliště výzkumníka a jde o novou organizaci založenou v roce 2012, která se rozvíjí.

K získání uceleného obrazu konkrétní zájmově vzdělávací organizace se pak jako nejvhodnější jeví případová studie. Jan Hendl (2008) případovou studii charakterizuje jako detailní studium jednoho nebo několika málo případů. Zatímco ve statistickém šetření se shromažďuje relativně omezené množství dat od mnoha jedinců (případů), v případové studii jde o sběr velkého množství dat o jednom nebo několika málo jedincích (případech). Jde zde o zachycení složitosti případu, o popis vztahů v jejich celistvosti. Obecně je u případových studií jedním ze základních předpokladů, že důkladným prozkoumáním jednoho případu porozumíme jiným podobným případům.

Případové studie se podle předmětu svého zaměření, podle použitých technik a výzkumných nástrojů dále dělí na jednotlivé typy. Existují dvě základní pojetí případových studií, a to podle Roberta E. Stakea (1995) a podle Roberta K. Yina (2003). Stake (1995) považuje za cíl výzkumu nikoli popis a dobytí světa, ale spíše jeho osvojení. Případovou studii pak definuje jako úsilí o porozumění určitému sociálnímu objektu v jeho jedinečnosti a komplexitě s důrazem na realitu a holistické pojetí. Podle zaměření pak rozlišuje tři základní typy případových studií - intrinsitní, instrumentální a kolektivní. Yin (2003) pak považuje případovou studii za strategii pro zkoumání předem určeného konkrétního jevu v přítomnosti

v rámci jeho reálného kontextu. Využívá více zdrojů dat jak kvalitativního, ale i kvantitativního charakteru. Případové studie pak dělí podle přístupu na – exploratorní, deskriptivní, explanatorní a testovací (Hendl, 2008). Podle sledovaného případu pak Hendl (2008) rozděluje případové studie do pěti skupin – osobní případová studie, studie komunity, studie sociálních skupin, studie organizací a institucí a nakonec studie zaměřená na zkoumání programů, rolí, událostí a vztahů v rámci konkrétní události. Kromě tohoto rozdělení je nutno přihlížet také k výzkumnému záměru a cíli studie. Zpracovávaná případová studie by pak dle zmíněných znaků mohla být charakterizována jako studie instituce či organizace podle předmětu výzkumu. Z hlediska výzkumného záměru pak lze hovořit o studii objasňující pouze jeden případ se snahou o proniknutí do hloubky situace v organizaci a porozumění okolnostem. Výsledkem potom bude co možná nejkompexnější popis edukačních aktivit dané organizace, což odpovídá pojetí deskriptivní studie. Studie pak bude strukturována do navazujících kroků, jak uvádí Michal Miovský (2006).

4.1 Charakteristika případu

Železniční muzeum moravskoslezské o.p.s. bylo založeno v roce 2012 jako obecně prospěšná organizace. Je umístěno ve výpravní budově nádraží Ostrava střed pocházející z 19. století, která prošla nedávno celkovou rekonstrukcí. Jak název napovídá, muzeum je zaměřeno na dokumentaci historie železnice na Ostravsku od příjezdu prvního vlaku do Ostravy a Bohumína dne 1. května 1847 do současnosti se zaměřením na specializované činnosti železnice především v oblasti dopravy a železniční infrastruktury. Jak bylo konstatováno již při zakládání muzea, Ostravsko doposud nemělo železniční muzeum ani muzejní expozici, která by zaznamenala zásadní význam, který železnice měla pro rozvoj tohoto území. Svým charakterem a zaměřením jde o regionální muzeum. Hlavním partnerem muzea jsou České dráhy a.s. a podporují jej také Statutární město Ostrava, Moravskoslezský kraj a Správa železniční dopravní cesty (ŽMMS).

K zodpovězení stanovených výzkumných otázek bylo nutné shromáždit dostatečné množství dat. V popisované studii se využily metody analýzy dokumentů, rozhovor se zástupcem muzea a pozorování. Volba těchto metod byla vedena snahou o získání vyváženého výzkumného vzorku dat. Pro analýzu dat byl navržen deskriptivní přístup podle Miovského (2006) s využitím induktivní analýzy vedoucí k odhalení a popisu témat popsané Hendlem (2006). V následném kroku následuje hledání vztahů uvnitř a mezi tématy. Tímto způsobem lze zachytit a popsat všechny relevantní vztahy a souvislosti mezi jednotlivými komponentami muzejní edukace a konkrétními podmínkami jejich realizace ve zkoumaném muzeu.

Ve výroční zprávě 2012-13 (VZ 2012-13) bylo formulováno poslání muzea takto: *„ŽMMS je obecně prospěšná společnost, která má za cíl provozovat železniční muzeum s působností v Moravskoslezském kraji. Muzeum bude provozovat výstavy s tematikou železnice, webové stránky s cílem zvýšení povědomí o historii železnice s aktuálními informacemi, odkazy a zprávami o nových poznatcích z historie železniční dopravy v obvodu MS kraje. Umožnit bádání zájemcům v archiváliích železničního muzea. ŽMMS bude podporovat, organizovat nebo pořádat nostalgické jízdy u příležitosti výročí jednotlivých tratí a vleček nebo tematicky zaměřených akcí. Také se zaměří na ochranu památek a dědictví železnice a jiného nehmotného dědictví železnice. O aktivitách ŽMMS a konkrétních akcích se snaží informovat širokou veřejnost prostřednictvím médií a vlastních internetových stránek“.*

Pro dosažení deklarovaných cílů společnosti má muzeum přijaty zásady, které upřesňují náplň činnosti instituce, způsob poskytování služeb a doplňkové činnosti (VZ 2014).

- 1) Náplň činnosti společnosti:
  - a) Provozování a rozšiřování aktivit železničního muzea.
  - b) Pořádání výstav s historickou tematikou železnice.

- c) Provozování webových stránek společnosti s aktuálními informacemi, odkazy a zprávami o nových poznatcích z historie dopravy v obvodu MS kraje.
  - d) Publikační činnost s cílem zvýšení povědomí o historii železnice a pořádání veřejných přednášek, diskusních setkání, jejichž cílem bude přiblížit vznik a rozvoj železniční dopravy na Ostravsku.
  - e) Poskytování odborných konzultací pro návštěvníky muzea o historii železniční dopravy na Ostravsku.
  - f) Umožnění bádání zájemcům v archiváliích železničního muzea.
  - g) Podpora, organizování nebo pořádání nostalgických jízd.
  - h) Ochrana památek a dědictví železnice a jiného nemotného dědictví historie železnice.
  - i) Ukázky historických a moderních kolejových vozidel, propagace železniční dopravy – nad rámec činnosti muzea.
- 2) Způsob poskytování služeb:
- a) Společnost poskytuje obecně prospěšné služby zájemcům v souladu s prioritami stanovenými správní radou.
  - b) Společnost spolupracuje s městy a obcemi MS kraje a poskytuje jim podklady k historii železnice v jejich lokalitách.
  - c) Společnost spolupracuje s dalšími českými i zahraničními společnostmi se stejnou náplní činnosti.
  - d) Společnost připravuje informační systém ke vzdělávání školní mládeže o historii železnice a podmínky této propagace a informační materiály pro školy a mládež.
  - e) Společnost poskytuje informační a konzultační služby týkající se rozsahu aktivit společnosti.
- 3) Společnost je oprávněna realizovat pro naplnění svého poslání tyto doplňkové činnosti:
- a) Poradenskou činnost
  - b) Vzdělávání
  - c) Vydavatelství
  - d) Propagace

Z uvedených výročních zpráv vyplývá, že se vybraná organizace zaměřuje na celoživotní učení a vzdělávání, jak je popsáno v první kapitole práce – zájmové vzdělávání dospělých. Konkrétně jde o kulturní a estetickou výchovu, což je možné identifikovat v designu železničních vozidel a uniforem železničářů, které jsou předmětem výstav v muzeu. Dále pak o cestování a turistiku, kterou právě železnice umožňuje v první řadě, je to jeden z důvodů, proč železnice vznikla. A v neposlední řadě nelze pominout vědeckotechnické vzdělávání, které souvisí s konstrukcí železničních vozů a lokomotiv, zabezpečovacích zařízení a přejezdů. Tedy v tomto kontextu je železniční muzeum realizátorem zájmového vzdělávání, jak je popsal Michal Šerák (2009) a je tedy vhodným případem pro analýzu.

4.2 Stanovení cíle výzkumu a výzkumné otázky

Po výběru případu a jeho charakteristice byl formulován cíl, k němuž bude výzkum směřovat a výzkumné otázky, na které je třeba odpovědět. V případě vybraného muzea je cílem posouzení, zda a jak využívá svůj edukační potenciál v oblasti zájmového vzdělávání dospělých. Pro dosažení stanoveného cíle je nutné zodpovědět tyto otázky:

- 1) Jaké muzejně edukační aktivity muzeum nabízí?*
- 2) Na které cílové skupiny jsou edukační aktivity zaměřeny?*
- 3) Jaké je obsahové zaměření edukačních aktivit, jaké metody, organizační formy a didaktické prostředky jsou využívány?*
- 4) Jak probíhá plánování edukačních aktivit?*
- 5) Jaká je kvalifikace pracovníků pro přípravu a plánování edukačních aktivit?*

Pro zodpovězení otázek byla použita metoda analýzy dokumentů, kdy se jednalo o analýzy výročních zpráv (VZ 2012-2013, VZ 2014), webových stránek muzea (ŽMMS) a doprovodných materiálů k expozicím muzea.

Další metodou byl polostrukturovaný rozhovor s ředitelem muzea, který sledoval odpovědi na výzkumné otázky. V neposlední řadě jako metoda bylo použito zúčastněné pozorování. Uvedené tři metody umožňují analýzu údajů ze tří perspektiv, čímž zvyšují její validitu a reliabilitu. Po shromáždění potřebných dat pak bude možné provést zhodnocení a dospět k závěrům.

4.3 Kritéria pro interpretaci dat a kontrolu

Pro úspěšnou interpretaci dat o potřebné validitě bylo nutné stanovit základní výchozí podmínky. Data budou získávána ze tří základních zdrojů: z dostupných dokumentů a informací o muzeu, z rozhovoru se zástupcem muzea a z vlastního pozorování. Tento způsob eliminuje možnost zahrnutí neplatných nebo nerelevantních dat. Autorka studie plní roli poučeného pozorovatele a nezaujatého navrhovatele změn. Ve fázi pozorování vystupuje jako běžný návštěvník muzea s možností sledovat realizaci edukačních aktivit a práci pracovníků muzea v přirozených podmínkách bez ovlivňování jejich chování probíhajícím výzkumem. Následně získaná data doplňuje o poznatky získané rozhovorem se zástupcem muzea. V průběhu etapy sběru dat jsou získané informace průběžně analyzovány z hlediska vztahu k tématu výzkumu a vypovídací hodnoty pro zodpovězení výzkumných otázek. Pro závěrečnou analýzu pak budou využity pouze informace se vztahem k řešené problematice a odpovídající výpovědní hodnotou. Tyto přístupy zajistí nezaujatý pohled a data použitelná pro analýzu a interpretaci v rámci realizovaného výzkumu.

Proces analýzy a interpretace dat vychází z výše uvedeného deskriptivního přístupu popsaného Michalem Miovským (2006). Prvním krokem tedy je fáze utřídění, klasifikace a deskripce získaných dat podle jejich relevance a vztahu k řešenému výzkumnému problému. V následné etapě jsou formulovaná a popsána témata vztažena k teoretické části práce. Další fáze zahrnuje hledání vztahů uvnitř a mezi tématy (Hendl, 2006). Toto pojetí analýzy a interpretace dat umožní nalézt a popsat vzájemné vztahy

a souvislosti mezi jednotlivými částmi muzejní edukace a podmínkami pro realizaci edukačních aktivit zkoumaného muzea. Tato základna pak umožní formulovat návrhy změn v plánování a realizaci edukační činnosti muzea vedoucích k jejímu zefektivnění a zvýšení jejího přínosu pro veřejnost.

4.4 Analýza a interpretace dat k výzkumným otázkám

Časově nejnáročnější fází případové studie tvořila etapa sběru dat. Získaná data pocházejí ze tří základních použitých metod: analýzy dokumentů, pozorování a rozhovoru s ředitelem muzea. Pro analýzu dokumentů byly využity výše uvedené výroční zprávy (VZ 2012-2013, VZ 2014), webové stránky muzea (ŽMMS) a doprovodné materiály k expozicím. Rozhovor s ředitelem muzea panem Vojtěchem Hermannem proběhl 19. 1. 2016 v prostorách muzea. Zúčastněná pozorování probíhala opakovaně v průběhu podzimních a zimních měsíců na přelomu let 2015 a 2016. Výstupem z množství shromážděných dat jsou odpovědi na výzkumné otázky uvedené níže.

4.4.1 Realizované muzejně-edukační aktivity muzea

Z analýzy dokumentů vyplývá, že nosnou část muzejních edukačních aktivit tvoří výstavní expozice, které muzeum připravuje vždy s konkrétním zaměřením na téma nebo trať. Úvodní výstavou mapující historii železnice na Ostravsku a ve Slezsku byla expozice nazvaná „*Historie železniční dopravy na Ostravsku v 18. a 19. století*“, jejíž součástí byla také expozice věnovaná historii tzv. Báňské dráhy zahrnující množství důlních vleček a spojovacích tratí v oblasti Ostravsko-karvinského revíru. V roce 2014 navázala nová výstava nazvaná „*Železnice Těšínského Slezska*“ připomínající jubilující trať bývalé Košicko-bohumínské dráhy, Polanecké spojky a trati Suchá-Těšín (VZ 2014). Následovala expozice z dubna 2015 nazvaná „*Železnice v Opavském Slezsku*“ připomínající jubilující trať v okolí Opavy (ŽMMS).

Muzeum zvyšuje svou atraktivitu také rozšiřováním pole aktivit a nových prvků, které pomohou přilákat nové návštěvníky. Mezi tyto novinky patří modelová železnice přitahující především dětské návštěvníky. Po rozšíření prostor v roce 2014 mohla být v září téhož roku otevřena expozice s modelovou železnicí a tento fakt se projevil na zvýšené návštěvnosti rodin s dětmi (VZ 2014).

Také další novinka v podobě trenažéru strojvedoucího zprovozněná v roce 2015 v rámci aktuální výstavy představuje další lákadlo pro návštěvníky. Trenažér je tvořen replikou řídicího pultu lokomotivy řady 742 propojeným s herním simulátorem Microsoft Train Simulator. Software sice neumožňuje naprosto reálnou simulaci, ale na pultu lze ovládat ty nejpodstatnější prvky ovládání, jako jsou voliče směru jízdy a výkonu lokomotivy, brzdiče lokomotivní a vlakové brzdy, tlačítka s pedály pískování, píšťaly a houkačky. Pro simulaci jsou nabízeny tratě v okolí Opavy a Ostravy (ŽMMS). Pro návštěvníky, kteří by potřebovali pomoci, poradit nebo něco vysvětlit, je u tohoto simulátoru k dispozici pracovník muzea ve funkci animátora.

Pro úspěšnou realizaci edukačních aktivit je důležitá otázka propagace směřovaná na širokou návštěvnickou veřejnost. Probíhá ve formě reklamních plakátů a stojanů prezentovaných v prostorách železničních stanic po celé síti drah prostřednictvím hlavního partnera - Českých drah a také prostřednictvím médií. Informace o provozu muzea, nových expozicích, rozšiřování prostor a vydávání vlastních publikací byla zveřejněna v Českém rozhlase-Radiožurnálu, České televizi, televizi Polar, TV Fabex. Prostřednictvím ČTK také v tisku (Deník, IDnes, Právo, Głos Ludu). Reklama a zmínky o muzeu se objevily také ve firemních novinách Horník, Obzor, Železničář a Moje železnice. Dále pokračuje spolupráce s různými organizacemi a webovými portály, které mají zájem zahrnout muzeum do svých propagačních nabídek (VZ 2014). Nelze opomenout poskytování informací prostřednictvím vlastních internetových stránek a prezentace v prostředí sociálních sítí (Facebook).

Mezi další aktivity muzea patří také organizování a podpora nostalgických jízd. V roce 2014 s plánovaných akcí sešlo z finančních důvodů (VZ 2014). Následující rok 2015 byl v tomto směru již velmi úspěšný. Muzeum se stalo ve spolupráci s Výzkumným ústavem železničním organizátorem nostalgických jízd s motorovou lokomotivou T 499.0002 zvanou „Kyklop“. Šlo o akce: „S Kyklopem do Beskyd přes jablunkovský tunel“ (na trati Ostrava hl. n. – Mosty u Jablunkova zastávka a zpět) a „S Kyklopem z muzea do muzea v rámci Slezské muzejní noci“ (na trati Ostrava střed – Opava východ a zpět). Dále se muzeum aktivně zapojilo do seriálu prázdninových akcí nazvaných *Fajne léto*, což byla série víkendových akcí představujících technické zajímavosti Moravskoslezského kraje. Jednou z těchto zastávek bylo právě ŽMMS. A nakonec se muzeum aktivně zapojilo do tradiční akce *Regionální den železnice* konané v zářijovém termínu. V rámci této akce šlo o spolupráci s partnery České dráhy, SŽDC, AWT a Dopravním podnikem Ostrava. V průběhu všech popsanych akcí bylo možno navštívit ŽMMS za výhodných podmínek a tak opět rozšířit povědomí o činnosti muzea u široké veřejnosti i fanoušků drah, kteří se na zmiňované akce sjeli ze všech koutů kraje i ze vzdálenějších míst (ŽMMS).

Ze zúčastněného pozorování lze dodat, že praktická realizace edukačních aktivit probíhá hlavně ve formě tematických výstav věnovaných zpravidla významným výročím konkrétních tratí nebo traťových úseků. Tyto výstavy tvoří nejdůležitější část muzejních aktivit. Jsou doplňovány dalšími aktivitami, publikační činností, přednáškami a aktivní účastí na projektech s tematikou železnice organizovaných různými organizacemi a sdruženími. Zatím nejúspěšnějším realizovaným projektem muzea je zmiňovaný trenažér strojvedoucího. Tato muzejní atrakce se stala magnetem pro všechny návštěvníky a svým charakterem zážitkového programu splňuje požadavky na moderní aktivní pojetí muzejní edukace. Při svých návštěvách mohla autorka pozorovat velký zájem o tuto expozici a také sledovat ohlasy návštěvníků po jejím absolvování. Z těchto ohlasů bylo zřejmé, že právě vlastní aktivní zapojení návštěvníci velmi oceňují a navíc také přispívá ke

zvýšenému zájmu o hlavní expozici, protože zde existuje tematická provázanost a úzká souvislost historie s reálným provozem.

Ředitel muzea v rozhovoru nastínil plány muzea do blízké budoucnosti. Zejména jde o realizaci expozice s JOP (jednotné obslužné pracoviště), což představuje nejmodernější systém ovládání zabezpečovacího zařízení pomocí počítače. Dále je v plánu uvedení vystaveného řídicího přístroje elektromechanické staničního zabezpečovacího zařízení do funkčního stavu. Tyto aktivity by se mohly stát novými magnety pro návštěvníky podobně jako zmiňovaný trenažér strojvedoucího. Využití moderní technologie v dopravě může být atraktivní také pro školy zaměřené na tuto techniku a spolu se stávající expozicí pak vhodně propojit současnost s historií. Na rok 2016 pak muzeum opět připravuje novou výstavu zaměřenou na jubilující tratě v regionu. Vedení očekává, že tyto akce přispějí k dalšímu zvýšení návštěvnosti a přispějí tak k úspěšnému plnění deklarovaného poslání organizace.

V rozhovoru ředitel muzea zmínil také otázku hodnocení úspěšnosti realizovaných aktivit. Hodnocení probíhá hlavně sledováním návštěvnosti. Muzeum vzhledem ke své krátké historii zatím stále napíná své snahy hlavně k tomu, aby se dostalo do povědomí široké veřejnosti a stalo se samozřejmou součástí kulturní nabídky Ostravy a celého regionu. Stěžejním bodem těchto snah je samozřejmě propagace. Nicméně se našla již jedna aktivita, která se stala tzv. tahákem. Šlo o spuštění trenažéru strojvedoucího v roce 2015. Kromě trvajících propagačních aktivit se právě tato expozice významně podílela na rostoucí návštěvnosti ve zmíněném roce. Mimo toto kvantitativní měřítko jsou zde také návštěvnické ohlasy, ať již ty přímé (zaznamenané zaměstnanci) nebo zaznamenané v návštěvní knize či ve formě názorů na sociální síti.

Realizované edukační aktivity v muzeu umožňují návštěvníkům zaujmout k prezentované problematice postoj založený na získaných poznacích, což odpovídá cílům zájmového vzdělávání formulovaných v kapitole 1.4 za pomoci práce Michala Šeráka (2009) a tím přispívají ke

zvyšování úrovně vzdělanosti celé společnosti, jak podotýká Knotová (2008).

Na základě zjištěných faktů je možné vyzorovat perspektivní směr rozvoje edukačních aktivit muzea. Je jím realizace aktivit podporujících a doplňujících hlavní expozici spojených s aktivním zapojením návštěvníků. Dobrým příkladem je popsáný trenažér strojevedoucího

4.4.2 Zaměření muzejní edukace na konkrétní cílové skupiny

Na základě analyzovaných materiálů a pozorování lze rozlišit několik skupin, které muzeum svými aktivitami oslovuje.

První a zřejmě nejpřirozenější skupinou jsou příznivci železnice a odborníci včetně bývalých i současných zaměstnanců drah a firem v regionu, které jsou s železnicí úzce spojeny (doly, hutě, koksovny atd.). Tito návštěvníci oceňují odborné a faktické kvality hlavní expozice včetně možnosti studia materiálů v badatelském centru muzea. Navíc mají možnost konzultovat své postřehy a dotazy s přítomným pracovníkem muzea. Pracovníci muzea jsou většinou bývalí drážní zaměstnanci, pro které byla práce také koníčkem a nadále chtějí předávat své zkušenosti a znalosti všem zájemcům o obor.

Další skupinu potenciálních návštěvníků tvoří rodiny s dětmi. Právě na děti bylo cíleno otevření expozice modelové železnice. Snahou je přilákat mladou generaci a poskytnout jí objektivní informace o fenoménu železnice, která tak silně ovlivnila zdejší region. V neposlední řadě si návštěvníci mohou udělat vlastní obrázek o všech aspektech budování a provozování železnice od historických počátků do současné doby.

Muzeum se snaží oslovit rovněž žáky formou spolupráce se vzdělávacími institucemi. Konkrétně jde o navázání spolupráce muzea se Střední školou technickou a dopravní v Ostravě Vítkovicích. ŽMMS nabízí žákům školy pomoc při získávání poznatků z historie železniční dopravy a dle potřeb školy je ochotno přizpůsobit svůj provoz požadavkům výuky

a odborné praxe. Škola se na oplátku zavázala pomoci muzeu s renovací a opravou některých exponátů deponitáře před vystavením veřejnosti (ŽMMS).

V rozhovoru ředitel muzea k této problematice dodal, že spolupráce se školami se omezuje na spolupráci se zmíněnou Střední školou technickou a dopravní v Ostravě Vítkovicích v intencích popsanych ve výročních zprávách. Pro jiné školy v regionu pravděpodobně zatím nebyla nabídnutá spolupráce natolik atraktivní, aby jí využily. Proto se připravují nové návrhy a materiály, které by spolu s realizací nových záměrů situaci v této oblasti mohly zlepšit, jak vedení muzea doufá.

Ačkoli ústředním tématem práce je zájmové vzdělávání dospělých, návštěvníci muzea představují vzorek celé populace. Společným rysem realizovaných edukačních aktivit je jejich osvětové působení, jež v kapitole 1.4 objasňují Livečka a Skalka (1983) a Mužík (2012). Další možný směr úvah při realizaci muzejně edukačních aktivit může směřovat k mezigeneračnímu učení.

Schopnost oslovit pokud možno všechny cílové skupiny je důležitá již ve fázi plánování edukačních aktivit. Podstatnou měrou může ovlivnit jejich výsledný přínos pro návštěvníky. Zde se nabízí muzeu prostor pro rozšíření spolupráce se vzdělávacími institucemi umožňující využití jejich zkušeností a kapacit pro zefektivnění vlastních edukačních aktivit a jejich celospolečenského dopadu.

4.4.3 Obsahové zaměření a metody edukačních aktivit muzea

Z analýzy dokumentů je zřejmé, že obsahové zaměření edukačních aktivit primárně vychází z deklarovaných cílů muzea a je svázáno s prezentovanými expozicemi. Muzeum se při realizovaných projektech zaměřuje na historii železnice v regionu a její význam pro jeho rozvoj. Výstavy a tematické akce jsou proto podřízeny zejména tomuto požadavku, což koresponduje s popisem této komponenty muzejní edukace formulované

výše Petrou Šobánovou (2012). V rámci realizovaných výstav a dalších akcí je vždy zdůrazňován význam železnice pro rozvoj hornictví a hutnictví v regionu, který by bez jejího přispění nebyl možný.

Pro dosažení plánovaných záměrů volí muzeum nejvhodnější metody, organizační formy a didaktické prostředky.

Nejpoužívanější metodou je *názorně demonstrační prezentace* exponátů v podobě panelů s textovými informacemi doplněnými kopiemi historických písemných dokumentů, plánů, fotografií, obrazů a rytin. Tyto expozice doplňují dobové artefakty, jako jsou původní pracovní pomůcky, historické uniformy, části technických zařízení, historické cestovní doklady a jiné. Některé z těchto expozic bývají obohaceny o *slovní výklad* pracovníka muzea, který objasňuje návštěvníkům vzájemné souvislosti jednotlivých prezentovaných částí expozic a doplňuje je autentickými postřehy a zážitky z vlastní praxe. Případně mohou být expozice doplněny videoprojekcemi doplňujícími prezentace. V muzeu se používají také *praktické metody* zahrnující dnes stále rozšířenější zážitkovou pedagogiku. Konkrétně se jedná o realizaci trenažéru strojvedoucího, kde si návštěvníci doslovně osahají exponát a na vlastní kůži si mohou zkusit řízení vlaku z pozice strojvedoucího. Právě vlastní praktická zkušenost zpravidla silně podpoří aktivní vnímání dalších prezentovaných faktů a informací. Aktivit tohoto typu odpovídají charakteru animace výše popsané Šerákem (2009).

Použitým metodám odpovídají také organizační formy a používané didaktické pomůcky.

V případě ŽMMS jde zpravidla o komentované prohlídky nebo prohlídky doplněné aktivitami. Problematiku komentovaných prohlídek doplňují poznatky získané pozorováním. Příchozí návštěvníci jsou osloveni nabídkou služby průvodce po expozici. V případě, že ji využijí, pracovník muzea jim poskytne odborný výklad a komentář k jednotlivým částem expozice. I návštěvníci dávající přednost individuální prohlídce mohou kdykoli oslovit přítomného muzejního pracovníka a dostane se jim odpovědi

na jejich otázky. Pracovníci muzea jsou většinou bývalí nebo současní zaměstnanci drah a dobrovolníci z řad železničních nadšenců. Významnou roli zde jistě sehrává přetrvávající nadšení a zápal pro železnici jako takovou u všech zúčastněných, kteří se práci pro muzeum věnují na základě vlastního rozhodnutí a nikoli z nutnosti se nějak uživit. Typickou situací je aktivní zapojení průvodce při odpovědi na zvědavý dotaz některého z návštěvníků. Zpravidla z toho vznikne diskuze na dané téma oživená množstvím doplňujících informací z praxe, z historie a okořeněná vlastními autentickými zkušenostmi z provozu. Širší paleta organizačních forem se pak nabízí v rámci doprovodných akcí v letní sezóně.

Mezi používané didaktické pomůcky lze zařadit projekční zařízení a vystavené součásti technických zařízení, na nichž je možno prakticky demonstrovat jejich funkci.

Volba používaných metod, organizačních forem a didaktických pomůcek musí odpovídat obsahovému zaměření muzejní edukace. Jedině tak bude organizace schopna plně využít svého edukačního potenciálu. V případě analyzovaného muzea jde zejména o širší využití artefaktů technického charakteru, jako jsou části zabezpečovacích nebo sdělovacích zařízení, ovládací a manipulační prvky strojů a zařízení a další předměty.

4.4.4 Plánování edukačních aktivit

Z analyzovaných dokumentů vyplývá, že realizace edukačních aktivit vycházejí z přijaté vize a poslání organizace formulované ve Výročních zprávách (VZ 2012-2013, VZ 2014). Právě formulaci vzdělávací strategie ve veřejném nebo interním dokumentu považuje Šobáňová (2012) za ideální výchozí bod pro plánování edukačních aktivit organizace. Muzejní pedagog pak má stanovené obecné směřování, filozofii edukačního působení muzea, jímž by se měly ubírat realizované edukační aktivity organizace k dosažení deklarované vize.

V rozhovoru ředitel muzea popsal postup při plánování nových konkrétních aktivit. Témata připravovaných hlavních výstav vycházejí z aktuálních výročí jednotlivých tratí, úseků nebo staveb. Pro tyto výstavy se pak shromažďuje materiál, přičemž zhruba 20 % tématu pokryje muzeum vlastními sbírkami. Ostatní prezentované informace a materiály pocházejí z archivů, jsou zapůjčeny partnerskými institucemi nebo soukromými majiteli. Otázka obměny expozic je řešena v horizontu jedné sezóny. Nová expozice, představená v jarních měsících před začátkem hlavní letní sezóny, je obvykle prezentována po dobu zhruba 8 měsíců do pozdní zimy, kdy se již připravuje nové téma výstavy. Veškerá činnost při plánování a realizaci muzejních aktivit je zajišťována pracovníky muzea. Plánování dalších aktivit nebo účast v projektech organizovaných jinými subjekty vychází ze spolupráce s partnery a z dlouhodobé vize muzea. Jejich realizace je pak ovlivněna finančními a organizačními možnostmi instituce.

Otázka plánování edukačních aktivit patří mezi klíčové body ovlivňující úspěch či neúspěch muzea při jeho snaze splnit vytčené cíle a záměry. Zkoumané muzeum může významně zvýšit využití svého edukačního potenciálu realizací atraktivních aktivit typu trenažéru strojvedoucího využívajících prvků aktivního zapojení návštěvníků do edukačního procesu.

4.4.5 Kvalifikace pracovníků pro edukační aktivity

V rozhovoru ředitel muzea popsal situaci v personálním obsazení pozic v muzeu a jejich odbornou kvalifikaci. Většina pozic v muzeu je obsazena bývalými zaměstnanci různých drážních organizací v důchodovém věku. Některé (pokladní, průvodci) jsou zajišťovány brigádníky dohodou o provedení práce. S muzeem spolupracuje také několik dobrovolníků v různých oblastech (příprava expozic, pomoc při sezónních akcích). V této kategorii se muzeum snaží oslovit další železniční příznivce z řad návštěvníků, modelářů, drážních zaměstnanců, aby rozšířili skupinu dobrovolných spolupracovníků. Ti by pomohli při realizaci dalších aktivit. Například při procesu získávání a evidenci materiálů z archivů nebo

soukromých sbírek. Zde se dle ředitele daří rozšiřovat jejich počty jen velmi pomalu. Protože hlavním zaměřením muzea je historie železnice v regionu, odborná spolupráce probíhá zejména se Zemským archivem v Opavě, Archivem ČD a.s. pracovištěm v Července a železničními muzei. V souladu s deklarovanými cíli a vizí muzea (VZ 2012-2013) je v muzejních prostorách vyčleněna místnost badatelný s dataprojektorem, kde lze pracovat s materiály z muzejních fondů. Na objednávku lze zajistit také materiály ze zmíněných archivů.

Z uvedeného je patrné, že pracovníci muzea jsou v zásadě různou měrou odborníky na železniční problematiku a mají přístup k velkému množství odborných materiálů týkajících se historie a fungování železnice. Není zde však žádný odborník-pedagog disponující znalostmi, jak analyzovat učivo a učení návštěvníků, a znalostmi, jak o něm s návštěvníky komunikovat (Šobánková, 2012). Tento nedostatek může v budoucnu ovlivnit schopnost muzea úspěšně rozvíjet svůj edukační potenciál v podobě realizace nových atraktivních expozic. Proto je na místě věnovat této situaci pozornost. Situaci lze řešit doplněním vzdělání u pracovníků muzea věnujících se přípravě a realizaci edukačních aktivit, případně zajištěním spolupráce s externím odborníkem na muzejní edukaci.

4.5 Shrnutí výsledků případové studie

V rámci analýzy a interpretace dat byly vyhodnoceny odpovědi na výzkumné otázky.

1) Jaké muzejně edukační aktivity muzeum nabízí?

Z analýzy materiálů prezentovaných muzeem na vlastních webových stránkách (ŽMMS) vyplývá, že základním prvkem muzejní edukační činnosti je tvorba nových hlavních výstavních expozic. Fakt, že muzeum funguje prakticky celoročně, jej odlišuje od mnoha tematicky podobně orientovaných organizací, které vyvíjejí svou činnost většinou pouze v průběhu letní sezóny. Právě cyklické obměňování výstavních expozic je jedním ze základních úspěšných prvků moderních institucí muzejního charakteru u nás i ve světě. Zajišťují tak trvalou atraktivitu muzea a lákají návštěvníky k opakovaným prohlídkám.

Dalšími prvky směřujícími ke zvýšení využití edukačního potenciálu jsou rozšiřování prostor spojené s rozvojem nových aktivit. Z těch nejpodstatnějších byly zmíněny instalace modelového kolejiště a spuštění trenažéru strojvedoucího. Modelová železnice je jedním z lákadel pro nejmenší návštěvníky. Proto chybějící expozici modelové železnice vnímalo muzeum od počátku jako omezující prvek a povedlo se ji realizovat až v roce 2014 (VZ 2014). Trenažér strojvedoucího výše popsany podrobněji se stal velkým úspěchem muzea a magnetem pro návštěvníky všech věkových skupin. To ukazuje na skutečnost, že muzeum nemůže setrvávat pouze v historických kategoriích, ale musí se snažit o propojení historie se současností, což se v tomto případě povedlo. Větší možnosti k realizaci těchto atraktivních metod poskytují doprovodné akce organizované muzeem samostatně nebo ve spolupráci s dalšími organizacemi. Typickým příkladem může být úspěšná akce ze série Fajne léto, která proběhla v roce 2015. Akce poskytla množství lákavých nabídek pro aktivní zapojení dětí i dospělých.

Popsané snahy o vzbuzení vyššího zájmu návštěvníků nabídkou nových atraktivních aktivit odpovídají modernímu přístupu snažícímu se přizpůsobit nabídku požadavkům zákazníků se současným zachováním návaznosti na hlavní zaměření organizace a její vizi, jak jej popisuje Jan Dolák (Dolák et al., 2014).

2) Na které cílové skupiny jsou edukační aktivity zaměřeny?

Ze zjištěných informací vyplývá, že muzeum svou nabídkou oslovuje tři základní skupiny návštěvníků. První z nich tvoří bývalí a současní zaměstnanci drážních, těžebních, hutních a strojírenských podniků v regionu spolu s fanoušky a příznivci železnice a odborníky z oboru. Tuto skupinu lze považovat za osoby, které disponují určitým množstvím znalostí z oboru. Proto očekávají určitou odbornou úroveň expozic, kterou jsou schopni ocenit. Další skupina je tvořena rodinami s dětmi. Zde je důležité navázání kontaktu s nejmenšími návštěvníky, což se muzeu poměrně úspěšně daří (viz modelové kolejiště VZ 2014). V ideálním případě se podaří zaujmout také rodiče a vytvořit tak předpoklad k opakované návštěvě a získání většího rozsahu poznatků. Třetí velmi důležitou skupinu tvoří žáci a studenti. Také zde muzeum vyvíjí stálou snahu o navázání spolupráce se školami v regionu. Snaží se tak touto cestou seznámit mladou generaci se základními fakty z historie železnice v regionu a také se současným stavem v oboru.

Dle zmíněného vyjádření ředitele muzea se tato spolupráce zatím moc nerozvíjí, ale organizace stále vyvíjí aktivity vedoucí ke zlepšení současného stavu. Tato snaha je podstatným krokem na cestě ke splnění předsevzatých cílů organizace, tedy trvalé snaze vytvářet povědomí o historii železnice v regionu v rámci celé populace.

3) Jaké je obsahové zaměření edukačních aktivit a jaké metody, organizační formy a didaktické prostředky jsou využívány?

Realizované edukační aktivity korespondují s cíli a vizí muzea. Jsou primárně zaměřeny na historii železnice v regionu (ŽMMS, VZ 2012-2013, VZ 2014). V podobě hlavních expozic je prezentována historie jednotlivých tratí, traťových úseků nebo významných železničních staveb. Další edukační aktivity muzea doplňující hlavní expozici se snaží zvýšit atraktivitu muzea jako celku pro širokou veřejnost. Konkrétně jde o expozici modelové železnice (VZ 2014) nebo trenažér strojvedoucího (ŽMMS).

Používané metody (názorně demonstrační, doplněné slovním výkladem, praktické), organizační formy (výstavy, animační aktivity, nostalgické jízdy) a didaktické pomůcky (informační panely, projektory, funkční exponáty) odpovídají realizovaným edukačním aktivitám. Při očekávaném rozvoji aktivit animačního charakteru (funkční řídicí přístroj, expozice JOP) lze očekávat rozšíření využití praktických metod a funkčních exponátů, které přilákají nové návštěvníky a umožní jim získat autentické praktické zkušenosti a zážitky spojené se železnici.

4) Jak probíhá plánování edukačních aktivit?

Plánování edukace a programu muzea probíhá v sezónních cyklech v souladu s deklarovaným posláním a vizí organizace, což odpovídá teoretickým předpokladům formulovaným Šobánovou (2012). Jak ředitel organizace uvedl v rozhovoru, úspěšnost realizovaných aktivit je posuzována zejména podle zájmu návštěvníků. Na tomto základě jsou pak plánovány v intencích vize organizace další aktivity, které by mohly zvýšit zájem o činnost muzea a tím přispět k naplnění představ zakladatelů. Vzhledem k úspěchu zmiňovaného trenažéru strojvedoucího se muzeem zaměřuje na rozšíření aktivit tohoto typu.

Rozvoj aktivit animačního charakteru přinese zvýšené nároky na komunikační schopnosti a pedagogickou kvalifikaci pracovníků muzea, kteří se budou na těchto realizacích podílet.

5) *Jaká je kvalifikace pracovníků pro přípravu a realizaci edukačních aktivit?*

Veškeré realizované akce jsou dílem pracovníků muzea ve spolupráci s přispěním dobrovolníků z řad příznivců muzea a železničních fanoušků. Většinou tedy jde o odborníky v různých oblastech železničního provozu či techniky, ale není zde žádný člen realizačního týmu s kvalifikací v oblasti vzdělávání či přímo v oblasti muzejní edukace.

Tento fakt je omezujícím prvkem pro další rozvoj a možnosti využití edukačního potenciálu muzea zejména s přihlédnutím k výše uvedeným plánům na rozvoj aktivit animačního charakteru.

Z uvedeného shrnutí výsledků výzkumu v ŽMMS vyplývá, že muzeum věnuje oblasti vzdělávání pozornost odpovídající jejímu významu. Vytváří proto množství aktivit k rozšíření obecného povědomí o historii železnice v regionu formou prezentace svých sbírek a také se snaží podpořit tuto činnost dalšími aktivitami, které přilákají další návštěvníky a tím opět rozšíří dopad svých snah na širokou veřejnost. Úspěch zmiňované realizace trenažéru strojvedoucího je vhodným příkladem, jak lze přirozeně a nenásilně propojit historii se současností. Současně pak umožňuje předat touto formou návštěvníkům nové poznatky a informace z oblasti železnice. Protože toto propojení se jeví jako velmi perspektivní, autorka této práce doporučuje muzeu zaměřit se právě na tento typ aktivit. Prostor takto připravených expozic nabízí další potenciál pro zvýšení návštěvnosti muzea a možnost pružně reagovat na aktuální situaci v oboru. Navíc je zde možnost využití stávajících expozic pro zasazení nových poznatků a faktů do souvislostí s historickým vývojem a praktickými zkušenostmi našich předků.

4.6 Doporučení a návrhy úprav pro ŽMMS

Přestože závěry analýzy popisují funkci železničního muzea mimo jiné i v zájmovém vzdělávání nejen dospělých, lze nalézt prostor pro zvýšení přínosu edukačních aktivit muzea v několika oblastech. Jedná se o realizaci nových aktivit, používané metody muzejní edukace, spolupráci s dalšími muzejními institucemi, spolupráci se školami a využívání schopností pracovníků muzea.

Realizace nových aktivit

Jak bylo výše popsáno, realizace nových atraktivních expozic může výrazně ovlivnit zájem návštěvníků o muzejní instituci. Příklad trenážeru strojvedoucího naznačuje perspektivní směr uvažování při plánování muzejně-edukačních aktivit. S tím koresponduje plánované spuštění expozice s nejmodernějším pracovištěm výpravčího (JOP) v podobě počítačového ovládání zabezpečovacího zařízení, které představuje v současnosti nejvyšší úroveň technologie v oboru. Tato plánovaná aktivita má potenciál oslovit velkou část veřejnosti.

Další oblastí, kde může muzeum nasměrovat své edukační aktivity je osvětové působení. Zde se nabízí prostor pro zpracování aktuálních témat například v podobě nehod na přejezdech a střetech vlaků s osobami v kolejišti. Pro realizaci takto zaměřené aktivity lze využít stávající modelové kolejiště a ovládací pult trenážeru strojvedoucího. Pomocí těchto pomůcek je možné objasnit základní funkce přejezdového zabezpečovacího zařízení ve spolupráci s jedoucím vlakem, tak aby byly zřejmé vzájemné souvislosti. Zejména jde o pochopení závislosti délky tzv. předzváněcí doby (tj. doby mezi počátkem svícení červených výstražných světel a sklopení závor) na rychlosti jízdy vlaku. Tuto expozici je možné doplnit videoprojekcí filmů z preventivních kampaní realizovaných jinými subjekty (BESIP, DI, SŽDC a ČT).

U úspěšných projektů je často společným jmenovatelem aktivní zapojení návštěvníků odpovídající moderním trendům zážitkové pedagogiky. Aktivity tohoto typu jsou dnes stále více vyhledávány návštěvníky veškerých turistických cílů. Proto by i všechny nově plánované muzejní projekty měly s tímto požadavkem počítat a připravit tak půdu pro úspěšnou realizaci a podpořit dosažení deklarovaných cílů a vize muzea.

Používané metody muzejní edukace

Pro nově koncipované projekty snažící se o větší míru aktivního zapojení návštěvníků je nutné adekvátně reagovat použitím odpovídajících metod a postupů při realizaci. Z informací shromážděných v průběhu výzkumu vyplývá, že muzeum v současné době při prezentaci expozic výrazně preferuje použití názorně presentačních metod částečně doplněných slovním výkladem. Zvolené metody odpovídají převažujícímu typu expozic tvořených tematickými výstavami zaměřenými na významná výročí konkrétních tratí, jejich úseků nebo důležitých staveb.

Nové aktivity zážitkového typu jednoznačně vyžadují větší míru využívání praktických metod. Kombinace praktických metod, které zahrnují manipulace s vystavovanými předměty, vykonávání různých pracovních nebo technických činností, experimentů apod., spolu s využitím zmíněných slovních a názorně demonstračních metod vytváří podle Petry Šobáňové (2012) mimořádně účinný prvek muzejní edukace využívaný především při animačních aktivitách. Pro zvýšení účinnosti muzejní edukace je proto účelné kombinovat poznání získané formou hotových poznatků (prostřednictvím slovní metody) s poznatky získanými vlastním objevováním. Právě znalosti získané vlastní aktivitou jsou považovány za trvalejší (Šobáňová, 2012). Navíc takto koncipovaná aktivita podpoří rozvoj všech tří základních složek obsahu muzejní edukace představovaných vědomostmi, dovednostmi a hodnotovými postoji (Kalhous, Obst et al., 2002).

V podmínkách ŽMMS tedy jde o rozšíření používání praktických metod muzejní edukace v souvislosti s rozšířením nových expozic či aktivit. Konkrétně jde o záměry zmíněné v rozhovoru s panem ředitelem: zprovoznění stavědlového řídicího přístroje a realizaci expozice s JOP. Kromě těchto připravovaných záměrů se nabízí praktické využití dalších exponátů v podobě ovládacích či manipulačních prvků různých zařízení a pomůcek používaných v železničním provozu. Pro edukační účely lze vzácné nebo křehké exponáty nahradit funkčními modely, maketami či reprodukcemi a umožnit tak návštěvníkům originální autentické zážitky spojené s praktickým použitím těchto předmětů a pomůcek (Šobánková, 2012). Nezanedbatelnou výhodou představuje fakt, že většina v úvahu připadajících použitelných exponátů (ovládací prvky zabezpečovacích a sdělovacích zařízení, pomůcky GVD a další) nevyžaduje nákladné úpravy nebo zvýšené prostorové nároky. Pro demonstraci funkcí větších prvků lze využít zmíněné modely či makety. Další podstatnou otázkou je finanční náročnost používání těchto metod. Zde existuje předpoklad, že vynaložené náklady budou vyváženy vyšší atraktivitou nových expozic pro návštěvníky a tím přispějí ke zvýšení jejich zájmu o muzeum.

Spolupráce muzea s dalšími muzejními institucemi

V rozhovoru s ředitelem muzea byla zmíněna odborná spolupráce s archivy v Opavě a Července. V souladu s orientací muzea na historii železnice v regionu se nabízí také navázání či rozšíření spolupráce s dalšími institucemi muzejního typu v blízkém okolí, jejichž expozice doplňují nebo navazují na prezentace ŽMMS. Konkrétně jde o Dolní Vítkovice, Hornické muzeum Landek park, Muzeum Třineckých železáren a města Třince nebo Vagonářské muzeum ve Studénce. Expozice zmíněných institucí pokrývají témata nejpodstatnějších faktorů spojených s historií železnice v regionu spjatého s těžbou uhlí a výrobou železa. Jejich vzájemná spolupráce může nabídnout větší možnosti při organizaci společných edukačních projektů a tematická příbuznost expozic umožní lepší pochopení vlivu staveb železnic, těžby uhlí a výroby železa na historii i současnou podobu regionu.

Určité aktivity v tomto směru byly již realizovány v rámci projektu Technotrasa (Technotrasa) financovaného fondy Evropské unie, který byl zaměřen na podporu technických atraktivit Moravskoslezské kraje a zlepšování služeb turistům v letech 2012-2014. Na ně pak navázal projekt Moravskoslezského kraje v roce 2015.

Spolupráce muzea se školami a dalšími vzdělávacími institucemi

Ačkoli tématem této práce je oblast neformálního zájmového vzdělávání dospělých, nelze zcela opominout školní vzdělávání. Spolupráce muzejní edukace se vzdělávacími institucemi přináší prospěch pro všechny zúčastněné. Pro školní instituce nabízí možnost obohacení výuky o praktické prvky s využitím muzejních artefaktů, pro muzea zase možnost spolupráce s odborníky různých oborů a využití jejich znalostí nebo technických možností škol pro oživení či doplnění expozice. Synergický efekt této oboustranně výhodné spolupráce nelze opomíjet. Nová atraktivnější expozice bude samozřejmě přínosem nejen pro studenty, ale i pro všechny návštěvníky. V podmínkách ŽMMS pan ředitel v rozhovoru nastínil současnou situaci v oblasti této spolupráce, která má stagnující charakter. Možnost oživení nabízí chystaná expozice JOP s využitím počítačů. Při vhodném propojení moderní technologie s tématy železnice se může muzeum stát atraktivnějším partnerem pro širší spektrum škol včetně Vysoké školy báňské Technické univerzity Ostrava.

Využití schopností pracovníků muzea

Pro úspěšnou realizaci edukačních aktivit je podstatná osoba jejich autora. V ŽMMS veškeré projekty vytvářejí pracovníci muzea pocházející převážně z řad bývalých železničářů ve spolupráci s dobrovolníky, železničními fandy. Všichni zmiňovaní jsou zpravidla odborně či technicky zdatní. Snaží se vytvořit atraktivní expozice s maximem informací na určité odborné úrovni. Pro zvýšení jejich edukačního přínosu by bylo vhodné do týmu autorů začlenit odborníka se zkušeností v oblasti tvorby muzejně-edukačního programu či případně s takto vzdělaným odborníkem

připravované projekty konzultovat. Inspirací v tomto směru mohou být edukační a animační aktivity realizované v Muzeu Komenského v Přerově nebo Muzeu umění v Olomouci. Jde sice o muzea s odlišným zaměřením, ale základní principy edukačních případně animačních aktivit jsou obecně funkční a použitelné. Využití těchto možností může opět pomoci zvýšit úroveň prezentací a realizovaných programů a samozřejmě pak jejich celospolečenský dopad, což je základním cílem každé muzejní instituce.

Pokud ŽMMS bude pokračovat v nastoleném trendu a navíc zohlední popsání doporučení, má velkou šanci nadále rozšiřovat obecné povědomí o své činnosti a zároveň zvyšovat odbornou úroveň připravovaných projektů. Může tak naplňovat své plánované záměry a připomínat důležitost role železnice při rozvoji moravskoslezského regionu.

ZÁVĚR

Cílem byla charakteristika neformálního (zájmového) vzdělávání dospělých a analýza vybrané organizace realizující neformální (zájmové) vzdělávání orientované na téma železnice popisující její edukační potenciál.

V první kapitole bylo neformální zájmové vzdělávání zařazeno do celoživotního vzdělávání jako jeho přirozená součást. Byly specifikovány typy zájmového vzdělávání, které jsou s ohledem na cíl práce v souladu s následně zvoleným případem případové studie. Jedná se zejména o oblasti zájmového vzdělávání jako je cestování a turistika, vědeckotechnické vzdělávání a případně kulturní a estetická výchova. Zájmové vzdělávání má své cíle, metody, a formy, které jsou rovněž předmětem uvedené kapitoly.

Jednou z oblastí, kde je realizováno zájmové vzdělávání, jsou muzea, proto je druhá kapitola práce věnovaná muzeologii a muzejní edukaci. I zde jsou popsány cíle, metody, formy a prostředky aplikované v muzejních expozicích.

Ve třetí kapitole je téma zúženo na oblast železnice, a dále ještě na oblast neformálního, zájmového vzdělávání o železnici, kde jsou uvedeny různé formy zájmového vzdělávání a různí poskytovatelé pro dokumentaci širě dostupné nabídky v této oblasti vzdělávání. Z uvedených poskytovatelů a forem je pro následující část práce zvoleno muzeum.

Železniční muzeum moravskoslezské je tématem a současně jednotkou analýzy případové studie, která je obsahem čtvrté kapitoly.

Na základě analýzy realizované formou případové studie lze konstatovat, že ŽMMS považuje vzdělávací funkci za důležitou součást své činnosti. Využití vlastního edukačního potenciálu je na velmi dobré úrovni, přesto se zde dají nalézt oblasti, jejichž zefektivnění může tuto schopnost ještě znásobit. Jedná se o realizaci nových aktivit s prvky zážitkové pedagogiky a s tím související vyšší využití praktických metod. Dále pak jde o spolupráci s dalšími muzejními institucemi a školami v regionu a také

o aktivní zapojení odborníků na muzejní edukaci do přípravy nových projektů.

Pokud bude muzeum nadále pokračovat v nastoleném trendu práce a navíc zohlední navržená doporučení, je velmi pravděpodobné, že jeho schopnosti aktivně využívat vlastní edukační potenciál nadále porostou. To samozřejmě znamená zvýšení celospolečenského dopadu a přínosu muzejních edukačních aktivit pro všechny jeho návštěvníky.

ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Bc. Černochová Miroslava

Název katedry a fakulty: Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie FF UP

Název práce: Neformální vzdělávání o železnici

Vedoucí práce: doc. Mgr. Miroslav Dopita, Ph.D.

Počet znaků: 119 783

Počet příloh: 1

Počet použitých zdrojů: 58

Klíčová slova: vzdělávání dospělých, neformální vzdělávání, zájmové vzdělávání, muzejní edukace, edukační aktivity.

Práce se zaměřuje na charakteristiku neformálního (zájmového) vzdělávání dospělých a analýzu vybrané organizace realizující neformální (zájmové) vzdělávání orientované na téma železnice s cílem popsat její edukační potenciál. Pro identifikaci vzdělávacího potenciálu neformálního vzdělávání o železnici bylo jako objekt výzkumu zvoleno Železniční muzeum moravskoslezské a metoda případové studie zaměřená na popis využití vlastního muzejně edukačního potenciálu s následným hodnocením. Na základě tohoto hodnocení jsou pak navrženy kroky vedoucí k prohloubení edukačních aktivit.

Key words: adult education, informal education, interest education, museum education, educational activities.

This thesis focuses on characteristics of informal educating for adults and analysis of a selected organization realizing informal educating specialized on topics connected with railways. The goal of this thesis is to describe its educational potential. As an object for identification of educational potential of informal educating about railways will be used Moravian-Silesian

railway museum. There will be used a case study method focused on a description of its own museum and educational potential followed by an evaluation. Based on this evaluation will be design steps leading to a deepening of educational activities.

SEZNAM LITERATURY A ZDROJŮ

1. Beneš, M. (2002). *Idea vzdělávání v současné společnosti*. Praha: Eurolex Bohemia.
2. Bílá kniha dopravní politiky (2011). *Plán jednotného evropského dopravního prostoru – vytvoření systému účinně využívajícího zdroje*. Retrieved from http://www.mdcr.cz/NR/rdonlyres/DB419D21-15A1-411B-89C8-64495DF0F76C/0/com2011_0144bilaknihadoprpolitiky.pdf
3. Bočková, V. (2000). *Celoživotní vzdělávání-výzva nebo povinnost?* Olomouc: Univerzita Palackého.
4. Bočková, V. (2002). *Vzdělávání-průvodní jev života*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
5. Coombs, P. (1985). *The World Crisis in Education*. New York: Oxford University Press.
6. Dolák, J., Holman, P., Jagošová, L., Jůva, V., Mrázová, L., & Šerák, M., et al. (2014). *Základy muzejní pedagogiky: Studijní texty*. Brno: Moravské zemské muzeum Brno.
7. Dumazedier, J. (1966). Volný čas. *Sociologický časopis*, 2(3), 443-447.
8. Fábry, V. (1986). *Formy výchovno-vzdelávacej činnosti v osvetových zariadeniach*. Bratislava: Zborník Osvetového ústavu.
9. Hendl, J. (2006). *Kvalitativní výzkum v pedagogice*. Retrieved January 10, 2016, from <http://web.ftvs.cuni.cz/hendl/metodologie/kvalvyzkpedhendl.pdf>
10. Hendl, J. (2008). *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. (2nd ed.). Praha: Portál.
11. Hudec, Z. et al. (2004). *Atlas drah České republiky 2004-2005*. [kartografický dokument]. Praha: Pavel Malkus.

12. ICOM Mezinárodní rada muzeí. (2016). *Návrh doporučení na ochranu a podporu muzeí a sbírek, jejich rozmanitosti a jejich úlohy ve společnosti*. Retrieved from http://network.icom.museum/fileadmin/user_upload/minisites/icom-czech/pdf/eticky_kodex/2016_Doporuceni_UNESCO_pro_muzea.pdf
13. Jindřichohradecké místní dráhy (2013). *O nás*. Retrieved from <http://jhmd.cz/o-nas>
14. Kalhous, Z., & Obst, O. et al. (2002). *Školní didaktika*. Praha: Portál.
15. Klega, V. et al. (1977). *Základní problémy výchovy a vzdělávání dospělých*. Olomouc: Univerzita Palackého.
16. Klega, V. (1983). *Výchova a vzdělávání dospělých*. Olomouc: Univerzita Palackého.
17. Klub historie kolejové dopravy (2016). *Herkules KHKD*. Retrieved from <http://khkd.cz/>
18. Knotová, D. (2006). Neformální zájmové vzdělávání dospělých ve volném čase. *Studia pedagogica. Sborník prací filozofické fakulty brněnské university*: 11, 67-79.
19. Knotová, D. (2008). Zájmové vzdělávání dospělých. In Rabušicová, M., & Rabušic, L. (Eds.), *Učíme se po celý život? O vzdělávání dospělých v České republice*. Brno: Masarykova univerzita.
20. Komenský, J. A. (1992). *Obecná porada o nápravě věcí lidských*. Praha: Svoboda.
21. Kopecký, M. (n. d.). *Občanské vzdělávání dospělých v Evropě. Povaha, funkce a vybrané národní příklady*. Retrieved January 15, 2016, from <http://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/obcanske-vzdelavani-dospelych>

22. KŽC (2016). *Klub železničních cestovatelů*. Retrieved from <http://kzc.cz/cz/>
23. Livečka, E., Kubálek, J. (1976). *Didaktické aspekty podnikové a mimoškolné vzdělávací práce s dospělými*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
24. Livečka, E., Skalka, J. (1983). *Slovník pedagogiky dospělých*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
25. Luckmann, C. (1996). Defining experiential education. *Journal of experiential education*: 1, 6-7.
26. Maňák, J. (1995). *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta.
27. Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
28. Muzeum ČD (2016). *Muzeum ČD nabídka*. Retrieved from <http://www.cdmuseum.cz/nabidka/pro-navstevniky/-6219/>
29. Muzeum SZT (n. d.) *Muzejní expozice sdělovací a zabezpečovací techniky*. Retrieved January 15, 2016, from <http://www.tudc.cz/index.php/cs/meszt>
30. Mužík, J. (2012). *Profesní vzdělávání dospělých*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika.
31. Mužík, J. (2004). *Androdidaktika*. (2nd ed.). Praha: ASPI.
32. Palán, Z. (1997). *Výkladový slovník vzdělávání dospělých*. Praha: DAHA.
33. Pardubický spolek historie železniční dopravy (2016). *PŠHZD/Nabízíme*. Retrieved from <http://pshzd.cz/nabizime.html>
34. Pasch, M. et al. (1998). *Od vzdělávacího programu k vyučovací hodině*. Praha: Portál.
35. Plamínek, J. (2014). *Vzdělávání dospělých: průvodce pro lektory, účastníky a zadavatele*. (2nd ed.). Praha: Grada.

36. Pondělíček, J. et al. (1987). *Kulturně výchovná činnost*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
37. Pošumavská jižní dráha (2015). *Pošumavská jižní dráha*. Retrieved from <http://www.noveudoli.eu/>
38. Průcha, J., Walterová, E., & Mareš, J. (1995). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
39. Ratiškovická železnice (2016). *Ratiškovická železnice*. Retrieved from <http://www.ratiskovka.cz/>
40. Skalková, J. (2007). *Obecná didaktika*. Praha: Grada.
41. Sklářská lokálka (2016). *Sklářská lokálka Informace*. Retrieved from <http://www.kzc.cz/cz/KZC-doprava/Sklarska-lokalka/Informace>
42. Slezské zemské dráhy (2015). *Osoblažská úzkokolejka*. Retrieved from <http://www.osoblazsko.com/>
43. Stake, R. E. (1995). *The art of case study research*. London: Sage.
44. Studijní obory (2011, 2012, 2015, 2016). *Nabídky studijních oborů*. Retrieved from <http://www.spsdmasna.cz/index.php?sekce=uchazeci>, <http://www.sst.cz/pro-uchazece/ctyrlete-studijni-obory>, <https://www.cvut.cz/studijni-programy-a-obor>, <http://www.upce.cz/dfjp/studium/uchazeci.htm>
45. Šerák, M. (2009). *Zájemové vzdělávání dospělých*. Praha: Portál.
46. Šobáňová, P. (2012). *Muzejní edukace*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
47. Technotrasa (2015). *Technické atraktivity Moravskoslezského kraje*. Retrieved from <http://technotrasa.msregion.cz/>
48. Vážanský, M. (1992). *Volný čas a pedagogika zážitku*. Brno: Masarykova univerzita.

49. Vážanský, M., & Smékal, V. (1995). *Základy pedagogiky volného času*. Brno: Paido.
50. Vymazal, J. (1990). *Mimoškolní výchova a vzdělávání dospělých a její institucionální systém v ČSR*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
51. Výtopna Jaroměř (2015). *Železniční muzeum výtopna Jaroměř*. Retrieved from <http://www.vytopnajaromer.cz/>
52. VZ 2012-13 (2016). *Výroční zpráva 2012-2013*. Retrieved from <http://zmms.cz/index.php/o-nas/vyrocni-zpravy/vyrocni-zprava-2012-2013>
53. VZ 2014 (2016). *Výroční zpráva 2014*. Retrieved from <http://zmms.cz/index.php/o-nas/vyrocni-zpravy/vyrocni-zprava-2014>
54. Yin, R. K. (2003). *Case Study Research. Design and Methods*. London: Sage.
55. Zubnická železnice (2016). *Zubnická museální železnice*. Retrieved from <http://zubnickazeleznice.cz/>
56. ŽMMS (2016). *Železniční muzeum moravskoslezské*. Retrieved from <http://zmms.cz/>
57. Železniční muzeum Zlonice (2015). *Železniční muzeum Zlonice*. Retrieved from <http://zmzlonice.draha.net/>
58. Železniční společnost Tanvald (2016). *Horská ozubnicová dráha*. Retrieved from <http://zubacka.cz/>

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AWT = Advanced Word Transport

BESIP = Bezpečnost silničního provozu

ČD = České dráhy

ČT = Česká televize

ČTK = Česká tisková kancelář

DI = Drážní inspekce

GVD = Grafikon vlakové dopravy

ICOM = International Council of Museums (Mezinárodní rada muzeí)

JOP = Jednotné obslužné pracoviště

KŽC = Klub železničních cestovatelů

MS = Moravskoslezský

SZT = Sdělovací a zabezpečovací technika

SŽDC = Správa železniční dopravní cesty

ŽMMS = Železniční muzeum moravskoslezské

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1 – Přepis rozhovoru s ředitelem muzea

Příloha 1

Přepis rozhovoru s ředitelem muzea

Jedním z tří základních zdrojů dat byl rozhovor se zástupcem muzea. Rozhovor s ředitelem muzea panem Vojtěchem Hermannem proběhl 19. 1. 2016 v prostorách muzea. Autorka zvolila formu polostrukturovaného rozhovoru s předem připravenými otázkami, které umožnily získat data pro účely realizovaného výzkumu. Jednotlivá probíraná témata vztahující se k výzkumu jsou shrnuta v následujících bodech.

1) Jak probíhá plánování muzejních aktivit?

Témata připravovaných hlavních výstav vycházejí z aktuálních výročí jednotlivých tratí, úseků nebo staveb. Pro tyto výstavy se pak shromažďuje materiál, přičemž zhruba 20 % tématu pokryje muzeum vlastními sbírkami. Ostatní prezentované informace a materiály pocházejí z archivů, jsou zapůjčeny partnerskými institucemi nebo soukromými majiteli. Obměna expozic je řešena v horizontu jedné sezóny. Nová expozice, představená v jarních měsících před začátkem hlavní letní sezóny, je obvykle prezentována po dobu zhruba 8 měsíců do pozdní zimy, kdy se již připravuje nové téma výstavy. Veškerá činnost při plánování a realizaci muzejních aktivit je zajišťována pracovníky muzea. Plánování dalších aktivit nebo účast v projektech organizovaných jinými subjekty vychází ze spolupráce s partnery a z dlouhodobé vize muzea. Jejich realizace je pak ovlivněna finančními a organizačními možnostmi instituce.

2) Jakým způsobem probíhá hodnocení úspěšnosti realizovaných aktivit?

Hodnocení probíhá hlavně sledováním návštěvnosti. Muzeum vzhledem ke své krátké historii (od roku 2012) zatím stále napíná své snahy hlavně k tomu, aby se dostalo do povědomí široké veřejnosti a stalo se samozřejmou součástí kulturní nabídky Ostravy a celého regionu. Stěžejním bodem těchto snah je samozřejmě propagace. Nicméně se našla již jedna

aktivita, která se stala tzv. tahákem. Šlo o spuštění trenažeru strojvedoucího v roce 2015. Kromě trvajících propagačních aktivit se právě tato expozice významně podílela na rostoucí návštěvnosti v loňském roce. Mimo toto hodnocení jsou zde také návštěvnické ohlasy, ať již ty přímé (zaznamenané zaměstnanci) nebo zaznamenané v návštěvní knize či ve formě názorů na sociální síti.

3) Jak probíhá spolupráce se školami?

Trvá spolupráce se Střední školou technickou a dopravní v Ostravě Vítkovicích v intencích popsaných ve výročních zprávách. Pro jiné školy v regionu pravděpodobně zatím nebyla námi nabízená spolupráce natolik atraktivní, aby jí využily. Proto se připravují nové návrhy a materiály, které by spolu s realizací nových záměrů situací v této oblasti mohly zlepšit, jak doufáme.

4) Jak se rozvíjí spolupráce s jinými muzei a institucemi?

Protože hlavním zaměřením našeho muzea je historie železnice v regionu, odborná spolupráce probíhá zejména se Zemským archivem v Opavě, Archivem ČD a.s. pracovištěm v Července a železničními muzei. Tato spolupráce se týká hlavně výměny a zapůjčování artefaktů a materiálů k výstavám. V muzejních prostorách je v rámci plánovaného spuštění badatelný vyčleněna místnost s dataprojektorem, kde lze pracovat s materiály z muzejních fondů. Na objednávku je možné zajistit také materiály z archivů v Opavě a Července.

5) Kdo se podílí na přípravě muzejních aktivit a jaká je kvalifikace těchto pracovníků?

Všechno připravujeme sami prostřednictvím našich pracovníků s využitím pomoci dobrovolných spolupracovníků muzea. Většina pozic v muzeu je obsazena bývalými zaměstnanci různých drážních organizací v důchodovém věku. Některé pozice jako třeba pokladní nebo průvodci máme zajištěny brigádníky se smlouvami na dohodu. S muzeem

spolupracuje také několik dobrovolníků z různých oborů. Jsou to typičtí drážní nadšenci. Pomáhají nám při přípravě expozic nebo při sezónních akcích. Snažíme se oslovit další železniční příznivce z řad návštěvníků, modelářů, drážních zaměstnanců, aby rozšířili skupinu dobrovolníků. Ti by nám pomohli při rozjezdu dalších aktivit. Například při procesu získávání a evidenci materiálů z archivů nebo soukromých sbírek. Zatím se bohužel rozšiřují jejich řady jen velmi pomalu. Co se týká vzdělání našich pracovníků, tak se dá říct, že jde vesměs o technické obory uplatnitelné v provozu na železnici.

6) Jaké jsou plány muzea do blízké budoucnosti?

Hlavní plánovaná akce je expozice s JOP (jednotné obslužné pracoviště), což představuje nejmodernější systém ovládání zabezpečovacího zařízení pomocí počítače. Další plánovaná novinka se týká uvedení vystaveného řídicího přístroje elektromechanické staničního zabezpečovacího zařízení do funkčního stavu. Tyto aktivity by se mohly stát novými magnety pro návštěvníky stejně jako úspěšný trenažér strojvedoucího. Využití moderní technologie v dopravě může být atraktivní také pro školy zaměřené na tuto techniku a mohlo by přispět k navázání nové spolupráce. Na rok 2016 opět připravujeme novou výstavu zaměřenou na jubilující trať v regionu. Očekáváme, že tyto akce přispějí k dalšímu zvýšení návštěvnosti a přispějí tak k úspěšnému naplňování našich cílů.